...on. Rédaction
Revue Arménienne NANTESS
ouvent des R. R. P. P. Méchitharistes
à V... VF

ԱՐԵՒԵԼՔ

ՄԱՄՈՒԼ

ԿՐՕՆԱՒՈՐԱԿԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

29ՐԴ ՏԱՐԻ

1899

ԹԻՒ 14 ՅՈՒԼԻՍ 15

ԽՄԲԱԳԻՐ - ՏՆՕՐԷՆ
Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԻՆՔՄԻՐ
ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆՑ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ 553
ՖԷՆԷԼՈՆԻ ՁԱԿԱՏԱԳԻՐԸ 554
ՈՒՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԼԷԴԻ ՎՐԱՅ 562
ՆՈՐԸՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՇՈՒՐՋԸ (Բ. Զօրեան) . . 567
ՈՐԲԻՆ ՎԻՇՏԸ (Բ. Վ.) 573
ՊՏՈՒՏ ՄԸ (Յակոբ Տէր Պօղոսեան) 574
ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ – ՈՐԲԵՐԵԱՆ ՎԷՃԸ (Յակոբ Միքայէլեան) 575
ԱՆՏՐԻԷՕՅԻ ՄԱՆՐԱՎԷՊԵՐԸՆ (Մ. Ն.) 580
ՀԱՄԼԷԴ (Գ. Յ. Բ.) 582
ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿԱՆՑ ՎՐԱՅ (Սիլվա) . . . 583
ԻԶՄԻՐԵԱՆՑ ՄՐՑԱՆԱԿԻ ՀԱՆԴԷՍԸ 587
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ 589
(Լ. Պալեօղեան – Յ–ե–ղ–ծ Ա. Մ–ճ) . . . 593

ՁՈՐՈՐԴ
ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ
ԿԱՄ
ԳԻՏԵԼԻՔ ՈՒ ՊԱՐՏԻՔ ՏՂՈՑ

ՊԱՏԳԱԾՔԱՁՔՓ

Տպր. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՆ 6 ՂՐՈՒՇ

Կենդանատեղի Մամուրեան գրատուն և Պոլսոյ Հայ գրավաճառաց քով։

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՄԵՆԱՍՏԵՊԻ ԵՊԻՍԿ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆՑ

Գին 15 դրամ.

ՅՈՒՇԱՏԱԿ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՅ

Ե. ԱՒՕՆ ԵՒ Ե. ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԵՑԻՑ

Ի ՄԱՏԵՆԻՍ

(Վէր-ի Զգ-ութ.)

ԿԱԶՄԵՑ

ՏՐՓԱՑ ՎԻՐԳ. ՊԱԼԵԱՆ

ԱՔԱՆՉՆՈՐԴ ՀԱՅՈՑ ԿԵՆԱՐԻՈՅ

ՀՄԻՄՆԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ՄԱՄՈՒՐՅԱՆ

1898

Գին 5 դրամ.

ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՂԱԹՈՆ

ԾԱԳՈՒՔՍ ԵՒ ՎԱՅՍԱՊԱՐՈՒՔԹԵԱՒՆ

Պրից ընդհանուց Բուրկամ Մը.

Տպագր. Մխիթ. Տպարան Վենետիկ **1899**

Գին —

ՀԱՄԱՌԱՕՏ ԱԼՈՒԹԻՒՆ

Ի ՏՈՒՀԱՆՑՆԱԼԱՆ

Տպագր. Ն. Ս. Պէրպէրեան 1898 Կ. Պոլիս

Գին 27 դրամ.

174 ՏԱՐԻ
ՎԻՃԱԿԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆ ՌՈՒՄԷԼԻԻ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՈՅ

ՈՒՆԱՋԻՆ ՇԱՀՈՂ ԹԻԼԻ

300000 Ֆրանկ

Արևելեան Բումէլիի երկաթուղեայ 173 տարի վիճակահանութիւնը տեղի պիտի ունենայ յառաջիկայ Յունվար 20 — փետրուար 1 ին, Ափբատնի փողերատնոյն մէջ։

Սոյն վիճակահանութեան Օսմանեան պրոմեսսան բռնաւոյժեաներն կ՚վաճառուին իւրմիր, Բասար Չօնիչէս, թիւ 12 Տիար Օ. Ալտարօթի պրոմեսներակը միայն։

Գին մի ամբողջ բռնաւոյի 3 ½ դաճեկան ոսկի։

Շահող բռնաւոյներն ներկայացնողն, պիտի ստանայ մայր ոսկան, որով պիտի կարենայ շահած գումարն գանձել Օսմանեան պրոմեսսաներէն։ 18—24

Յ. ԳԱՐԱԳԱՇԱՆ և Վ. ՋՄՒՒՐՆԱԿԵՍԱՆ

ՃԱՄԱՓՈՐՁ

Պատիւ ունինք ծանուցանել Հրոպ Հասարակութեան թէ Զուտա Պէտէմէն թիւ 14 մեր նոր բացած վաճառատան մէջ կը ծախուին մեծ և փոքր քանակութեամբ ամէն տեսակ ժամացոյցներ. ոսկի, արծաթէ, նիքէլ, և oxidé, գարնոզ ամեաց ցոյց և քրոնոմէթրը գրպանի ժամացոյցներ։

Զարմացուիչ, պատի և դրտոյի մեծ ժամացոյցներ (pendules)։

Զանազան տեսակ գոնարելունք, ինչպէս ապարանջան, քարֆիցա եւն։

Ժամագործներու և ոսկերչաց վերաբերեալ ամէն տեսակ գործիքներ։

Հոս կը յարդարուին ամէն տեսակ ժամացոյցներ լրացիս երաշխաւորելով։

Ժամացոյցներու վաճառումն և յարդարումն արտակարգ պէղծուած պինդրոզ Գլաբան։ 18—24

ԴԵՐԶԱԿԱՏՈՒՆ

ԳԷՈՐԳ Մ. ՔԷՉԻՃԵԱՆ

Ամպէնճաճառանց Նոտար-Հեռ. Ֆէրճաէլիւ, թիւ 1

Վաճառատունս հատատուած օրէն ի վեր ստէպ ժամանակի ընթացած բազմաթիւ յաճախորդներս, ապագայ ալ են թէ. մենք մեր յայտարարութեան հաւատարիմ գտնուած ենք, հարկ չկայ պաճառներ չտալով. յայտ, մեր գործերը վայ են որպէսզի թէ գնորդ ժամանակի հետ նաև ունինք մեծ առաւելութիւն մը ուրիշ նմանօրինակ հաստատութիւններէ ձեւի, կարի և ապրանքի մասին ներկայացեալ թէ օրշափ դժուարին է ամեն մէկ անհատի ճաշակը գոհացնել և ձեին յարմարութիւն տալ, նա մանաւանդ երբ այդ անձը առաջին անգամ է որ հագուստ չունի կուտայ մեզ։ Ուստի ինչպէս մինչև այսօր, նոյնպէս ալ այսուհետև պիտի աշխատինք ամեն կերպ և գոհացութիւն չի խնայել նոյն իսկ ամենէ բծախնդիրները անգամ գոհացընելու։

Աւելորդ չենք համարիր նաև յիշեցնել թէ վաճառատանս մէջ կը գտնուի քազմերանգ, փաթոններու և այլ տեսակ առարկաներու մեծ հաւաքածոյ մի, և թէ պատրաստ կարուած հագուստներ ալ ունինք։

Ձմեռ, ձեռնոց եւ տոպրակ, դիմեցեք եւ տեսէք։ 20—24

ՄԵԾ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Հայոց Ցեղ Բարձ

Դ. եւ Լ. ԹԷՐԻՏՋԵԱՆ

Պատիւ ունինք ծանուցանել Արգոյ Հասարակութեան և մանաւանդ բարեկամ մեր Պատուական Յաճախորդներուն թէ վերջերս մեր վաճառատունը խիստ ճոխացուցած ենք զանազան ու նոր ապրանքներով։

Մեզ գիմողը ամէն ինչ պիտի գտնէ շատ ժամանակ մինչ հիմա։

Ունինք նաև Ալբիերի և ուրիշներու ընտիր օճառներ, նոյն գործատուններէն ծախուած գիներու վրայ ԱՒԱՆՑ առեւտրական յատկապրութիւնն մը կընենք։

Պիտրութեան համար մեր Յաճախորդներուն հաշուեհարթներ կը յանձնենք և մեր ազնուութեան հանդէպ հաշիւները սովոր անգամ մը կը փակենք։

ԱՆՀԱՄԵՄԱՏ ԱԺՆՈՒԹԻՒՆ 14—24

ԵՋԱԿԱՆ ԱՌԻԹ

Թէ՛ մեծ հիւանդեանն և թէ՛ բարի վարք ու բարքին համար ամենաշրջմար կարգի վիճակներ ունեցող ազգային մը պատրաստ է վաճառատանց մէջ իւրերին, հայերէն, պապիերէն և գերմաներէն լեզուաց՝ գրագրութեան և առևտրական պաշտօն վարել։ Ծաղաքս նոր եկած բլլալուն համար չատ չափաւոր ամսավճարու չատանալու մեծ գոհացուցիչ պիտի բնէ։ Փորձեցէք մէկ քանի ամիս և եթէ ձեր խիղճը չի վկայէ ձեզ թէ գոնէ լեզուի դէնն անգամ պակաս գնով շատ լեզուի գրագիր ունեցած չէի, այլապէս հիւանդ և հաւատարիմ ըլլալով հանդերձ... եթէ իրականացած չի համարիք այս ձեռնարկութիւնը, նա պիտի տեսնէք ձեր գործն իր ամսավճարը առնելով։

Աւտոկ ամէնգեղի երաշխիք, անհուն ինքնավստահութեան արդիւնք, աւտոկ լաւ տեղ լաւագոյն գրագիր կամ պատասխանել ուզողներուն սիրտը և քաղաքը գոհացնելու կարող յատկութիւն։ Ակայռնախագրուած աւտոեալութիւն և միանգամայն ամէն ատրուեստ։

Ինչ պատրաստ է նաև առևտրու և պարագրերու մէջ չիլեա չորս լեզուներէն գոնէ բարձր մակերեսութեամբ, բնական, ֆրանսերէնց և կրկնատառերի գոնէ տալ և գերմանական գերազանց մէկ տարի մը ըժշկութեան կամ գեղագործութեան առ 2–3 տարիներու պիտի ուսանողը աւանդել։ Փիւրամաշնի պարտաններ և յատկութիւնը տալ։ Գրամական երաշխիք Պիտել ի Մատրեան ապարան։

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՆՈՐ ԵՂԱՆԱԿ ՁՈՒԱՆՈՒ ՇԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Բ. Տէր
Բարձրագոյն գատարանի տարբ. նախագահի ատաններու.
Բ. Տպաչրութիւն
Հրատ. Յ. Փ. ՀԻՆԴԼԵԱՆ
Ի. Գքչիա տպագր. Յ. Մատթէոսեան 1899
Գին 6 դրուշ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԽԹ. ՏԱՐԻ

ԹԻ 14 — 15 ՅՈՒԼԻՍ 1899

ԾԱՌԱՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա. Մաղոյ խմբագիր-Տնօրէնին հրամանագրեցաւ ի վեր՝ այլ և այլ կողմերէ բանիւ ու գրով անզեկութիւններ կ'ինդրուին բա-րեսիրաբար իր առողջական վիճակին վրայ։

Այս ամէն համակրական հարցումներուն մի առ մի պա-տասխանել կարելի չլինելուն՝ խմբագիրն, յոյժ զգածուած, պարտ կ'համարի սոյն յայտարարութեամբ իր չնորհակալ-քին ուղղել ամէն անոնց որ իր վիճակին կ'ցաւակցին և քաջա-ոողջութիւն կ'մաղթեն։

Խմբագրին տկարութիւնը թերթիս կանոնաւոր հրատարա-կութեան արդելք մը չպիտի պատճառէ, ինք միշտ ստանձնած լի-նելով անոր վերին հսկողութիւնն. մինչդեռ խմբագրին որդին Պ. Հրանդ Մամուրեան ըստ առաջնոյն կ'շարունակէ տպարանական

և թերթիս վարչային գործերն, գործածելով փոխանորդաբար խմբագրին ատորագրութիւնը, և յուսալի է թէ որքան բժիշկներու զարմանները նոյնքան բարեկամներու մաղթանքը բարգաւան նոր այժ մը բերեն խմբագրին և անոր ապաքինման նպաստեն։

---

(9)

ՖԷՆԷԼՈՆՅԻ ՀԱԿԱՏԱԳՐՔԸ

ԴԼՈՒԽ Թ.

ՎԵՐՍԻՆ ԱՋԱՑ

Գրողն՝ ՅՈՒԼԻՈՍ ԼՈՒՔԻՔ ՏԻՒՐՆ

Ֆէնէլա ազատ էր . . . ազատ էր ուզած տեղը գնալու . . . ուզածն ընելու։ Պատասխանին քսմմելի մղձաւանջը դադրած էր. երդուեալ դատաւորներ այս վճիռն արձակած էին, ոչ-քանալի մարդասպանուհի։ Իր երկրին օրինաց չնորհիւ նորէն ըստացեր էր իր աղատութիւնը, և Ֆէնէլա ազատ կին մ՚էր։

Թերևս երդուեալ դատաւորները բոլորովին անպատ չէին իրրև յանպատրաստ իրենց առջև գտնուող այս տարաբաղդ կնկան գտնատ սիրունութեան, թերևս անոր փոքրիկ դունատ դէմքին տեսքը, սրտաշարժ գորշ աչուընքը, մանկային վարդագոյն շրթունքը որ թեթևօրէն կ՚դողդողային, և որ սակայն մինչոյն խօսքը կ՚կրկնէին այն տաղտկալի հարցաքննութեանց ժամանակ, ազդած էին այս հատո մարդոց վրայ որ կարելի է իրենց կարծածէն աւելի անոր կեանքը իրենց ձեռքին մէջ ունէին։

— Կ՚խոստովանիմ, այո՛. գանի սպաննեցի, իմ կենացս դաւճանեց, և ինքնապաշտպանութեան համար սպաննեցի։

— Երբ դուք ձեր կեանքը կրսէք թերևս աւելի բան մը բացատրել կ՚ուզէք, այնպէս չէ՞ — հարցուց դատախազը որ կը հարցաքննէր Ֆէնէլան, և նէ պարզօրէն պատասխանեց, — այո . . . ըսել կ՚ուզեմ լինչ որ կնկան մը համար աւելի թանկագին է քան կեանքը — և այս խօսքը լսելուն՝ դատարանի ունկն-

դիրներուն մէջ չարժուի մը, յուզում մը տեսնուեցաւ . . . յուզում մը՝ որ ցոյց կ'տար թէ ամենուն սիրտը համակրութեամբ և զմայլումով կ'տրոփէր այդ կնկան համար։ Բայց ամենէն աւելի Ֆէնէլա իր ազատութիւնը կ'պարտաւորէր մարդու մը որ ամբողջ ժամ մ'իր դասը պաշտպանեց։

Այս մարդն է Փիլիբօ Ցակինթ՝ որու համար վերջէն ըսուեցաւ թէ իր համբաւը չինեց իբրև փաստաբան սիկին Ֆրէնսիս Օնզլօն պաշտպանելով։ Արդէն քաջ գիտէին որ Ցակինթ ճարտարամիտ էր, գիտէին թէ օրուան յառաջադէմ մարդոց կարգէն է, բայց մինչև այն առեն մարդիկ չէին հասկցած թէ որքան զօրաւոր գլխի տէր անձ մ'էր։ Նա ունէր ճարտասանութեան, հնարն, խանդավառ դատավարութիւնը այնպիսի մարդու մը որու բոլոր հոգին իր փաստաբանած դատին մէջն էր, և իր կամքին և տաղանդին զօրութեամբ մէջ բերած փաստերը ամեն առարկութիւն կ'ջրէին։

Այն որ տեսաւ այդ մարդուն մթին և վառվռուն դէմքը, արդարացի սրտմտութեամբ վառվռուն աչերը . . . այն որ լսեց անոր հզօր և համոզակիր բառերը որ կարծես իր ունկնդիրներուն սրտին մէջ կ'վառվռէին, երբ իրր բոցավառ կրակ իր շրթներէն կ'ելնէին, երբեք չպիտի մոռնայ այն օրուան Ցակինթը։ Եւ երբ վերջապէս ակնարկ մը նետելով դատարանին շուրջը և պահ մը լռութիւն պահելէն ետև, լռութիւն՝ որ աւելի ճարտասան էր քան բառերը, Ցակինթ նորէն սկսաւ խօսիլ խորունկ և սրտայոյզ այլայլութեամբ մը, և բոլորովին սրտերը գրաւեց։ — Այս տեղ իմ բոլորտիքս կ'տեսնեմ խումբ մը մարդիկ . . . հայրեր, ամուսիններ և եղբայրներ . . . մարդիկ որոնք սիրական կիներ ունին իրենց տունը և որոնց պատիւը այս կիներուն ձեռքն է, իմ եղբայրներս, իմ քաղաքացիներս — գոչեց յանկարծ բարձրաձայն, իր ալ թեւը տարածելով և ետևանդագին կոչում մ'ընելով իր առջև գտնուղ ունկնդիրներուն, — Ով, մեզմէ ո՞վ չպիտի ուզէր որ մեր սիրած կիները չընէին ինչ որ այս տարաբաղդ կինը այն ալէտաբեր գիշերը, մթութեան մէջ միայնակ, անպաշտպան իր պատիւը ծանր վտանգի մը ենթակայ . . . Նորէն կ'կրկնեմ մեզմէ ո՞վ չպիտի փափաքէր որ մեր սիրած և նուիրական համարած կանայքը ընէին ինչ որ այս կինն ըրաւ և ամեն բան աչքն առնելով իր պատիւն ազատեց։

Հաւանութեան մրմունջ մը լսելի եղաւ դատարանին մէջ,

երբ վաստաբանը իր տեղը նստաւ, Ամբաստանեալ կնկան դէմ վկայ մը չերևցաւ, ինքը միայն կ'ըսուէր մահուան մէջ սեռնեկին մէջ, և թէպէտ երդուեալ դատաւորները մի քանի ուարկութիւններ ըրին սակայն վերջապէս նկատեցին որ յուսահատ կին մը, երբ սոսկումն ու սարսափը դինքը պաշարած է, հրաշալի այժ մը կ'ստանայ և ամենէն հզօր անձը կ'ընկճէ, ինչպէս Ֆէննէլա իր արծաթէ դաշոյնով զարկաւ և սպաննեց իր պատուոյն թշնամին։

Ի վերջէ դատաւորները երկար խորհրդածութենէ եաև որոշեցին անպարտ հրատարակել կին մ'որ իր պատիւը ազատելու համար մարդասպանութեան դիմած էր և այդ որոշումը հաղորդելով տիկին Ֆրէնսիս Օնզլօի, յայտարարեցին թէ ազատ է ուր որ կամի երթալ։

Սակայն բան մը կար որ երկրի դատաւորները չէին կարող կատարել, չէին կարող Ֆէննէլայի ձեռքի արեան արատները սրբել։

Նոյն իրիկունը Յակինթ այցելեց Ֆէննէլան Տօվըր փողոցի պանդոկին մէջ (վասն զի դատաստանէն ետքը անմիջապէս Լոնտոն գացած էր)։ Երբ Յակինթ սենեակը մտաւ, Ֆէննէլա վազեց լանդագին դինքը դիմաւորելու և բնականապէս դէպ ի անոր տարածեց իր երկու փոքրիկ ձեռները։

— Ջեզի, քեզի կ'պարտաւորիմ իմ կեանքս — ըսչեց նէ — դու ազատեցիր զիս։ Ինչպէս պիտի կարենամ այդ ծառայութեանդ փոխարէն հատուցանել։

Բայց Յակինթ ծանր ու տխուր դէմքով, ակնկոր և թևերը կուրծքին վրայ ծալած կեցաւ անշարժ և կարևորութիւն չը տուաւ այն փոքրիկ սպիտակ ձեռներուն որ դէպ իրեն կ'տարածուէին։

Տխրութիւնն ու երկիւղը պաշարեցին Ֆէննէլան, բան մը ... զոր չէր կարող ըմբռնել ... պաղ սարսուռ մը տուին սրտին, և իր ձեռները ջղային շարժմամբ նորէն վար ընկան։

Մինչ չես ուզեր ձեռքս թոթուել, Պարոն Յակինթ, դու որ իմ կեանքս ազատեցիր։

— Եթէ քեզ ազատեցի, պատճառն այս է որ իմ սիրտքս կատարեցի, պատճառն ... պատճառն ... ափսոս, այս է Ֆէննէլա որ քեզ կ'սիրեմ, և քեզ պիտի սիրեմ մինչև կենացս վերջին չունչը, ուստի եթէ կարենամ քեզ ծառայել, եթէ կարենամ քեզ օգտակար ըլլալ մըշտ պատրաստ պիտի գտնուիմ։

կարող ես ինձ հրամայել հիմայ և միշտ, բայց չեմ կարող ձեռքդ բռնել, վասն զի արիւնջկայ անոր վրայ — և իր դէմքը ժեկուի դարձուց ամբաստին։

Պահ մը սոսկալի լռութիւն մը տիրեց անոնց մէջ։ Աղջի ժամանակները ֆէնէլա պիտի զայրանար անոր դէմ . . . նախատինք, չանէր պիտի թափէր անոր գլխուն, բայց այժմ բառ մը անգամ բերնէն չհանեց, վերջին ամուսան դէպքերը զինքը խորտակած ու ճզմած էին և իր լեզուն կապուած էր։ Նէ չէր կարող այդ ամբաստանութիւնը ժխտել և ոչ ճշմարտութիւնը ըսել։ Կամովին ինքը մարդասպան ուղած չէր երեւիլ իր սիրած անձը ազատելու համար և մինչև վերջը այդ սրեան արատը պիտի կրէր։ Միայն առաջուց չէր երեւակայած թէ որքան սոսկալի պիտի լինէր իրեն համար այդ արատը։ Անհնարին բան մ'էր իրեն համար տեսնել ցակինթը որ կ'մերժէր իր ձեռքին դպիլ, այն ցակինթը որ իր կոխած հողը անգամ երբեմն պաշտած էր։

Ֆէնէլա Նատաւ խոր լռութիւն մը նորէն տիրեց. ապա նէ հարցուց տխրագին և վհատ դէմքով մը.

— Ուրեմն ինչու համար հոս եկար։

— Քեզ տեսնելու համար . . . քեզ օգնելու և խորհուրդ տալու համար, եթէ օգնութեան կը կարօտիս և Ռօնիի վրայ քեզ խօսելու համար։

Ա՜հ . . . Ռօնի — գոչեց նէ ցակինթի նայելով եւ անդադրին մինչդեռ թեթեւ կարմրութիւն մը իր գունատ այտերը պատեց՝

— Ո՞ւր է Ռօնին, պէտք ունիմ զայն տեսնելու։ Միթէ կ'ուզես զանի ինձ բերել . . . անմիջապէս . . . այս գիշեր իսկ։

— Իմ սիրելի տիկին Ֆրէնսիս կ'փափաքիմ որ աւելի բանաւոր և խոհեմ ընթացք մը ունենաս և ինձ մարիկ ընես։

— Իմ կեանքս մէջ երբէք բանաւոր և խոհեմ չեմ եղած — պատասխանեց նէ արհամարհական ձեւով մը և ուսերը թօթուելով, այնպէս որ ցակինթի յիշեցուց ցաւագի կերպով մը իր անխորհուրդ կերպերը։ — բայց եթէ կամիս քեզ մարիկ պիտի ընեմ — յարեց նէ խանդարհութեամբ։

— Կ'փափաքիմ որ Ռօնին թաղուած ուր որ է . . . գոնէ առայժմ, Ռօնի իմ Հելէն քրոջս և Կրէնսիսընի հետ է։ Կ'ուզեմ երկուքին համար ալ լաւ է որ միասին գտնուին։ Իմ քեռորդիս Կրէնսիսըն ընտիր պատմարակ մ'ունի և Ռօնի կարող է անոր հետ դաս առնել։ Իմ քոյրս երկուքն ալ առաւ տարաւ գիւղը

իր տունը ի Սիւսէքս։ Քոյրս քեզ նկատմամբ չատ անգութ եր-
բևցա՞ւ, Ֆէնէլա, բայց իրօք դէշ կին մը չէ, և չատ ու չատ
ցաւեցաւ փոքրիկ Ռօնիի համար, երբ . . . այս բաները պատա-
հեցան . . . և երբ . . . դու անորմէ բաժնուեցար։ Թոշ Ռօնի
մնայ ուր որ է։

— Բայց ես կ'ուզեմ զանի . . . այո կ'ուզեմ —գոչեց նէ—։
Երկրիս վրայ միայն որդիս ունիմ . . . և ինչու համար անորմէ
բաժնուիմ։

— Իր օգտին համար, Ֆէնէլա։

— Բայց մինչէ աւելի լաւ չէ որ որդի մը իր մօրը հետ գըտ-
նուի։

Յակինթ ակնապիշ նայեցաւ անոր, բայց չատ տխուր և
լուրջ կերպով մը։

— Մինչէ՞ այսպէս կ'կարծես — հարցուց նա կամացուկ մը
— այս պարագային մէջ։

Այն առեն Ֆէնէլա հասկցաւ անոր միտքը։ Հասկցաւ
որ մարդիկ յարմար չպիտի դատեն որ պաւակը իր մօրը թևէն
տակ կրծուի քանի որ կայէնի դրօշը կայ ճակտին վրայ։

Այսպէս ալէտից բաժակը մինչև ծայրը լեցուն էր։ Ֆէնէլա
գլուխը ծռեց . . . այն պայծառ թխագոյն գլուխը զոր Յակինթ
կ'այրէր կ'մրկէր որ պաշտպանէ . . . իր ձեռաց վրայ և բարձ-
րաձայն լացաւ։

— Մի լար — ըսաւ նա փոքր ինչ չփոթած — մի վհատիր,
քաջ եղիր, ինչպէս միշտ եղած ես իմ սիրելիս։ Մոռցիր այս
պատմութիւնը . . . կենացդ վրայ այդ արատը, գնա՛ ուրիշ
երկիրներ ուր ոչ ոք քեզ պիտի ճանչնայ, նոր բարեկամներ
գտիր որ բանէ մը տեղեակ չեն։ Աշխարհ բաց է քու առջևդ
հեռացիր Անգղիայէ և վերադարձիր միայն քու որդւոյդ քով՝
երբոր ժամանակը իր բարերար քօղով ծածկէ կենացդ այդ ա-
ղետալի պատահարը։ Ռօնիի համար ամեն խնամք պիտի տա-
րուի։ Ես անոր հոգը պիտի տանիմ և ատկէ անոր վրայ քեզ
պիտի գրեմ։ Միայն . . . անոր սիրոյն համար պէտք է որ
հեռանաս բոլորովին մինչև որ բաւական տարիքն առնէ և իր
ընելիքն որոշէ։

Գահ մը լուռ կեցաւ Յակինթ, դիտելով կարօտագին և մը-
տայոյզ այս կինը, բայց հակած գլուխը բնաւ չէր չարժեր։ Այն
առեն այդ անկահ և կէս լուսաւորուած սենեկին լռութեան
մէջ դարձաւ դէպ ի դուռը և Ֆէնէլան թողուց միայնակ իր
տրտմագին և յուսահատ վիճակին մէջ։

36 ժամ եռաքը Ֆէնէլա առանձին կ'գտնուէր Ձէնէլի մէջ բանող չոգենաւի մը մէջ, հեռուէն դիտելով Անգլիոյ ապիտակ ժայռերը քանի որ հեռզհետէ կ'քաշուէին։ Բոլորովին միայնակ էր աշխարհի մէջ . . . և ոչ իսկ սպասուհի մը առած էր իր հետ։ Նէ որոշած էր որ իր նախորդ կեանքէ հրաժարի և նոր կեանք մը սկսի։ Այս նպատակով Ձէնէլի կղզիներէն մին ընտրած իրրև բնակութեան վայր . . . գոնէ առ ժամանակ մը մինչև որ իր ապագայ ծրագիրը կ'արգադրէ։

Կէրնըսէյ համեմատար հանդարտ և ժեռաւոր վայր մ'էր, և հաւանական չէր երևեր որ հոն հանդիպէր իր նախորդ բարեկամներէն և ծանօթներէն։ և թող ասոր աւելի դիւրին պիտի ըլլար, եթէ պէտքն ղդար անկից Ֆրանսա ուղևորելու։

Յակինթ բոլորովին յարմար գտաւ Ֆէնէլայի այդ խորհուրդը, և հետը մինչև Ուէյմաութ գնաց որպէս զի ճամբայ հանէ։ Այսպէս Ֆէնէլայի հետ մտերմական բարեկամութիւն մը ուներ և, սակայն, իր բարեկամ և ոչ անոր ձեռքը սեղմել, իրեն համար անթացառելի վիշտ մ'էր։ Թայց իր յատուկ ըզգացմունքը զսպելու չվարանեցաւ որպէս զի Ֆէնէլայի ծառայէ, Ֆէնէլա զոր դեռ կ'սիրէր և անոր վրայ կ'զմայլէր իրրև չնաշխարհիկ կին երկրի։

— Հետդ չատ գէշ վարուեցայ — ըսաւ միանգամ նէ անոր չոգեկառքին մէջ։ — Ինձ մոլորեցուցի, քեզի սէր ցուցուցի այնպէս որ իմ ծուղակս ընկար և ուրիշ նպատակ չունէի բայց եթէ ունայն յաղթանակ մը տանելու համբաքը վայելել։ Ինձ սրտիդ հետ խաղացի, ինչպէս արդէն շատերու հետ նոյնը ըրած էի։ Թայց կարծեմ պիտի խոստովանիս որ այդ վարմունքիս համար իմ պատիժս գտայ։

Յակինթ չկրցաւ պատասխան մը տալ։ իր յիմարութեամբ կրած պատիժը իրաւի սոսկալի էր, և սակայն Յակինթ տակաւին չգիտէր թէ ի՛նչ ծանր աղէտներ պիտի կրէր, և ոչ կարող էր գուշակել այն անյոյս և անօգնական սէրը իր ամուսնոյն համար որուն յանցանքին պատճառաւ ինքը այնքան կ'տառապէր։ Ո՞ւր էր այժմ այն որուն համար այնքան տառապած էր, որուն յանցանքին համար բոլոր իր կեանքը վտանգի մէջ ընկած էր։ Ահա այս հարցումը կ'ընէր Ֆէնէլա իւրովի յուսահատօրէն երբոր կրթնած էր չոգենաւին վրայ և կ'դիտէր կանաչագոյն ալիքները որ ընդ առաջ կ'խուժէին վրիժրային նաւուն կողին զարնուելով։

Այն որ ճանչցած էր երբեմն այս ազատասէր, յարաշարժ աղջիկը, այսինքն սիկին Ֆրէնսիսը որ ալմրիլ կ'սիրէր, կ'սիրէր խանդալ և պարել որ, իր ծանօթներուն զարմանք և բարեկամներուն սարսափ ազդած էր իր խօլական խազերով . . . ինչպէս պիտի կարենար ճանչնալ սիկին Օչմը անուան ներքև սիկին Ֆրէնսիս Օնզլօն իր ախտագին աչքը, Ռուէքըրի պէս հագած մը ագռաւատով, այն մկնցին որ սգակիր կ'կենար միայնակ չոզենաւին կառքակին վրայ, և իր վերջին ակնարկը կ'նետէր իր հայրենի ափանց վրայ։

Շաբաթ մը անցած էր՝ փոքրիկ կահաւորուած տուն մը որ պարտիզի մը մէջ կ'գտնուէր ժայռի մը ստորոտը գրեթէ մղոն մը հեռի Սէնթ Փեթըրսի նաւահանգստէն վարձու բռնուած էր հանգարտ այլ սիրուն փոքրիկ կնկան մը կողմէ որ հաւանօրէն այրի մ'է և որ տան սկզնորդին իր անունը տուած էր իբր սիկին Օչմ։

Մէկ երկու սպասուհի բռնեց և իր կոկիկ տունը ծապիկնեռով չէնցուց, ծապիկներ որոց համար անուանի է Կէրնըսի կղզին, իր սովորական փոքրիկ սենեկին պատուհանը կապուտակ ծովուն վրայ կ'նայէ։ Տիկին Օչմ սոեպ իր պարտէզին մէջ ննստած կ'գիտէ հեռուն ժայռերու մօտ մանր մուներ առագաստներ ձիւնի պէս սպիտակ որ ալեծուփ ծովու վրայ կ'սահին ասդին անդին։ Այս տեսարանը քիչ շատ հաճելի է իրեն, բայց կը նեղանայ իր Բրօատըքի տխուր և հանդարտ հիւղակին մէջ և ժամանակը պարապ կ'անցնէ. փոքր ինչ ոգևորութիւն կ'զգայ երբ գեղեցիկ գլուսանաւ մը կ'մտնէ ծովախորշը առագաստաձիր և երկաթ կ'նետէ։ Ֆէնէլա մտածեց դէպ ի քարափը գնալ և ըզբօսանաւը մօտէն դիտել։ Ուրախութիւն պատրուակ մ'էր այս քալաքը իջնել. ուստի չուտ մը նաւաստիի մը պատառէ վայելուչ ճաքէդ մը հագաւ և փոքրիկ գլխարկ մը, և ուրախ ըզբաղիծ ճամբայ ելաւ։

— Կարող եմ թղթատուն երթալ և նայիլ թէ արդեօք Յակինթ կամ Ռոնի նամակ գրա՞ծ են ինձ. — այսպէս խորհելով կ'քալէր և մտքէն չէր անցներ որ իր ճակատագրին մէջ նոր կնճիռ մը կ'պատրաստուէր։

Գեղեցիկ գբօսանաւը մտաւ նաւահանգիստը և քիչ քիչ մօտեցաւ . . . սպասաւորները իջան կաինչ մը հանելով և կարելի էր լսել ծովեզրէն կամրջակին վրայ գանուող նաւապին երգերը։ Ֆէնէլա ամբոխին մէջ կեցած քարափէն կ'դիտէր նաւը։

— Ի՞նչ զբօսանաւ է այս — հարցուց ակնածելի անձի մը որ իր մօտ կ'գտնուէր նաւային հագուստներով։

— Սկիպո կ'կոչուի այս զբօսանաւը — պատասխանեց մարդը։

— Եւ որո՞նն է այն —

— Լորա Քէսըլզընի։

Ֆէնէլա չհասկցաւ։

— Լորա Քէսըլզընի՞ — կրկնեց նա չվստահելով։

— Այո, այս բայց նա հիմայ նաւուն մէջ չէ, գիտեմ որ այդ զբօսանաւը փոխ առած է բարեկամի մը որ զայն վեց շաբաթէ ի վեր կ'գործածէ։ Վեց շաբաթ առաջ այս նաւահանգստէն ճամբայ ելաւ Մատերա և Քանարեան կղզիները դնալու և անկէ ի վեր չրջաններ ընելէ ետև վերադարձաւ նորէն որշելու ժամանակը այս նաւահանգիստը։

— Մի՞թէ ատոր ե՞ս որ Լորա Քէսըլզըն նաւուն մէջ չէ — հարցուց Ֆէնէլա հետաքրքրիր։

— Բոլորովին ատոր, Օրիորդ — ամեն մարդ Օշէ-ըզ կ'կոչէր Ֆէնէլան, այնքան նորատի էր և կոյսանման — Լորան Ֆրանսայի հարուստներն կղզին գացած է նոյն օրն իսկ որ զբօսանաւը կ'մեկնէր, և այս պատճառաւ իր բարեկամին փոխ առած էր։

— Ու ի՞նչ է այդ բարեկամին անունը — հարցուց նէ պահ մը եռքը, բայց իր խոսակիցը արդէն հեռացեր էր և ուրիշ ընկերներու հետ կ'խոսակցէր։

Զբօսանաւը Տէֆֆ մէջ երկաթ նետած կ'մնար Ամրոխը ըսկսաւ քրտիլ, տեսնելու որ չկար և Ֆէնէլա տեսնուն հետ հեռացաւ գնաց։ Քաղաքին մէջ քանի մը բաներ ունէր դնելու և իր հիւրակը պատնէշն առաջ նկարագեղ փոքրիկ փողոցն ի վեր եկաւ և իր մանր մունր դնուճիներն բրաւ Ճիշդ այն մէջտեղին որ հացագործի մը կրպակը պիտի մտնէր, բլրակին կէս ճամրան վրայ մարդու մը բարձր, նիհար կերպարանը որ կապուտակ պատառուտ հագուստ մ'էր հագած և ատոկ գըլխարկ, յանկարծ նէղ ճամրան գոցեց։

— Ֆրէնկ — բացագանչեց Ֆէնէլա քայլ մը ետ քաշուելով։

— Տէր Աստուած . . . դու ես Ֆէնէլա — ըսաւ Ֆրէնկ և պահ մը հոն կեցաւ . . . դուն ատ, արձանի պէս անխօս, սարսափահար և յուսահատ իրարու դէմ նայելով։

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՄԼԵԹԻ ՎՐԱՅ *

* * *

Պէտք է դիտել սակայն թէ նշանաւոր ողբերգուն դերի մի-ութիւն պահելու համար՝ պարտաւորեցաւ ինչ ինչ հատուած-ներու իմաստը մեղմել ու կարճեմ հակառակ կերպով իսկ բացատրել զանոնք։ Որսականը երրորդ կամ չորրորդ անգամ երեւալուն՝ Համլեդ որ պահ մը չատաչ անոր խօսքերուն միտ կը դնէր ձերազիր՝ « Եկա՞ր նորէն, խլո՛ւրդ հինաւուրց » կը գոչէ, գոչիւն՝ որ սատգիւ անակնկալ մ՚է։ Արդեօք կրած ահա-դո՞ղն է պատճառը։ Արդեօք արդէն սկսա՞ծ է իր խելքը կոր-սընցնել։ Ընկերներուն առջեւ իր պաղարիւնը չաւէտ պահելու ու խաղված չերեւալու համ՞ար է արդեօք որ այս ալարագգած հատակը կ՚ապդէ իրեն, կատակ որու չկըշռեր բառերը։ Զգիտեմ։ Այլ վերջապէս ինձ այնպէս կ՚երեւայ թէ այդ « խլո՛ւրդ հինա-ւուրց » խօսքը արտաբերելու ակն կերպ կայ միայն, այն է բեր-նէ հանել զայն անմտած (irréfléchi) ձեւով մ՚օրուս խորը ան-հուն ահուդող մը գտնուի։ Արդ, Մունէ-Սիւլի « Խլո՛ւրդ հի-նաւուրց »ը այնպիսի չեչտով մը կը մրմնջէ՝ որպէս թէ « Հայրի-կըդ իմ պաշտելի » ըսած ըլլար։ Նոյնպէս եղերգի ձայնով մը կ՚եղանակաւորէ Համլեդի անախորժ կատակները Բօլընիուսի դիակին վրայ։ Իրաւացի կ՚ըլլար իր ընթացքը եթէ այս կերպով միայն կրնար ներկայացնել մեզ Համլեդ մը՝ որ նկարագրի վա-քըր ինչ ճնայուներթիւն ունենայ։ Այլ հիմայ խորհելով կը գտնեմ որ այս բանս ապացոյց մ՚է թերեւս թէ Դանիացի իշ-խանին բնաւորութիւնը պահ մը չատաչ ըսածիս չափ հիմնա-վին միւսար եղած չըլլայ։ Եէյքսպիրի Համլեդը խօսքի եւ ընթաց-քի անանկ վայրագութիւններ ու կոպտութիւններ ունի՝ որք Աչեքսանար Տիւմայի ու Բօլ Մէօրիսի ձեռքով թէև ըստ մեծի մասին քշտուած մաքրուած՝ այլ սակայն ատով մէկտեղ չուաս-բուենք կը պատճառեն մարթի։ Ու տարակոյսք վերտին կը պա-շարեն զմեզ, ու հակատութիւնք՝ զորս լուծուած կը համարէ-ինք, կուգան նորէն մեր միտքը կ՚անհանգստեն, ինչ որ ալ ը-

* Տե՛ս, թիւ 13 եւեւս 527։

նեմ՝ ընդունայն է, այդ դորովալի ու հեզ պատանւոյն ընթացքը Օֆելիայի հետ, բացարձակապէս դժպհի կը գտնեմ, Ինչ անուտի ու յաւակնոտ մարդատեցութիւն և ինչ փառուն ձևացում կը գտնուի այդ հէք աղջկան ուղղուած խօսքերուն մէջ: Իրաւացի է անշուշտ վրէժը՝ զոր կը լուծէ զինքը Անգլիոյ արքային առաջնորդելու պաշտօն ստանձնող երիտ անձերէ, այլ սակայն ինչ կ'ուզէք ըսէք, ո՛չ հեզ, ո՛չ տկար ու ոչ տատամսոտ հոգւոյ մը գործ է այն: Ասոնց հետ միացուցէ՛ք իր մտքի հակասութիւնները. նա կը հաւատայ ուրուականներու, կը հաւատայ սատանայի, դժոխքի ու արքայութեան, ու միևնոյն ժամանակ հոգւոյ անմահութեան վրայ տարակոյսներ ունի, այնպէս որ մարդ կ'ներկայի թէ կը հաւատայ արդեօք նոյն իսկ Աստուծոյ գոյութեան:

* * *

Այլ ի՞նչ փոյթ: Այս հակասութիւնները մի առ մի թուելէ ետք՝ ա՛լ չեն երևար ինձ այնքան խոշոր: Հաւատալեաց անտրամաբանութիւնը խորապէս մարդկային բան մ'է. Համլեդի կոչտութեանց գալով՝ գրեթէ ամենքն ալ կրնան բացատրուիլ իր ազգութեամբ ու իր ապրած ժամանակով. պէտք չէ մոռնալ որ Համլեդ ըստ աւանդական կը վերաբերի ամենահեռաւոր միջին դարու և եղերքի տեսակէտով անկիւնական վեշտասանեերորդ դարուն: Մէկ խօսքով, հակառակ այն ամեն մթութեանց՝ զոր անհամար մեկնութիւնք ու քննախօսութիւնք բարդած կուտակած են Շէյքսպիրի դործին վրայ, անկէ դուրս ելած դէմքը, մեր աչքերուն մէջ անթառնալի կերպիւ մնացած պատկերը՝ նոյն իսկ Կէօթէի տեսածը ու՝ միւս իրիկուն՝ Պ. Մաունէ-Սիւլիի ի յայտ բերածն է: Անոր չուրջը անծանօթ ու անբացատրելի ինչ ինչ մասեր կան ու կը մնան անշուշտ, բայց այս՝ գալտնութեան հրապոյրով ու գուշակելու տենչով ա՛լ աւելի կը գրաւէ ու կապէ զմեզ: Ու նոյն իսկ՝ ընդհիւ այս անհասկանալի մասին՝ Համլեդ կեանքի արարածի մ'աւելի ևս նմանութիւն կը բերէ, զի ո՞ր մարդն է այն՝ որու վրայ հակասութիւն չդտնուի, և որ ըստ ամենայնի յայտնի ու մեկին ըլլայ թէ՛ իր անձին ու թէ՛ ուրիշներու: Շէյքսպիր այս խաղի մէջ ինչպէս նաև ուրիշ մի բանի խաղերու մէջ՝ աւելի յարդած է խորհրդաւորութիւնը՝ քան որքան թատերդակ բանաստեղծք չեն յարդեր սովորապէս, նամանաւանդ Գուանէյլէ, Ոսկինէ կամ

Մօլիէրէ աւելի քիչ պարզած ի յայտ բերած է մարդկային հոգին։ Այլ սակայն իր Համլեդը խիստ կենդանի է՝ իր առեղծուածային հանգամանքով։ Այդէն կամքի անզօրութիւնը ու մաքի անհանգարտութիւնը՝ որու Գանիային իշխանը զոհ մ է տակաւին անդիտակից, ճիշտ այն երկու հիւանդութիւնները կը կազմեն՝ որք դարուս քաղաքակրթեալ դասին մէջ ամենէ աւելի զարգացած են ու ծաւալած։ Այնպէս որ օրքան նս աղոյ մ՚ըլլայ Համլեդ ու օրքան ալ ամենզգիելութիւններ խօսի՝ օրքան ալ իր յոռետեսութիւնն ու մարդատեցութիւնը հարեւանցի ու տղայական բան մ՚ունենան՝ մեր ենթակայ եղած չարիքներուս ներմերը կը տեսնենք հոն, իր հիւանդութիւնը կ՚ընդլայնենք մերինով, անզգ ապարար կը խառնենք անոր հոգւոյն իրմէ վերջը եկած բոլոր երազպղերուս, բոլոր տխուրներուս, բոլոր նաւագիտաններուս, բոլոր յուսահատներուս հոգիները, ու ահա այս պատճառաւ անհուն ու անհար է Համլեդ։ Աւելցուցէ՛ք նաև թէ չկայ դպրոց ու տեսարան որ այնչափ վերլուծանք ու տպաւորութիւններ արթնցնէ ի մեզ։ Նիւթի կողմէ Համլեդ միայն ինչ կը նմանի Էլեկտրոյէ ու Նո-էրբեներու (choéphores)[1] Շաֆօպրեան պիտի ըսէր անշուշտ թէ Շէյքսպիրի դիւցազնը քրիստոնեայ Օրէսդ մ՚է, ու բոլոր յոյն թատերգութիւնը մեր երեւակայութեան մէջ կը ծագի . . . ։ Այլ Համլեդ նաև հին Գանիան է, կէս-բարբարիկ, տղայամիտ ու վայրագ Միջին-Դար մը խիստ հեռաւոր, աւանդավէպերու ու գերբնականի ախտարհ մը՝ մուշտակապատ սպիտակամորուս թագաւորներով։ Ու Համլէտ կը յիշեցնէ նաև վիշտատաններորդ դարու Անգլիան՝ իր հեթանոսական վիրաժնութեամբ, ու Ֆրանսական վիպականութիւնը, աւ Լամարթինը ու Միւսէն, ու մեծ բախինը՝ զոր ներկայ դարուս առաջին քառորդին մէջ Հիւսիսային հանճարը առաւ մերինին, և հոգւոյ այն ընդլայնումը՝ որ մեզ՝ Ֆրանսացւոց համար՝ հետեւեցաւ անկէ . . . ։ Եւ ի՞նչ բաներ մտածել չտար Համլեդ։ Այնքան շատ մտածել կուտայ՝ որ իրը ետքի մէջ մի կ՚ընես այդ ստորինակ խաղը և այլ ևս չես կարող անոր արժէքը գնահատել ճշմիւ։

Կ՚երեւի սակայն թէ առաջին երեք արարքները՝ խիստ գեղեցիկ եղած ըլլան՝ կը խոստովանիմ անկեղծօրէն թէ երկու

---

[1] Եսխիլեան ողբերգութիւններ։

վերջինները որք Համլետով ոգևորուած չէին, ճանճրալի երևցան ինձ անցեալ երեկոյ Կլոդիուսի ըմբռնումն անհեթեթ է, Թագուհին՝ բացարձակապէս կրաւորական ու զրոյի պէս բան մը փոսացուներու տեսարանը՝ արդէն անհարիկի՝ ախորժելի կատակերգ մ'է՝ ժամանակի ազդեցութեամբ յետին աստիճան գռեհիկ դարձած։ Օֆելիայի խենթութեան տեսարանն ալ նոյնպէս բնագրին մէջ զուարճալի է այն, քանզի հէք "պզմիկը" անհամեստ բաներ կերգէ։ այլ Ֆրանսական Թատրոնին մէջ ներկայացուածը մրմունջի (romance) կամ յուշագիրքի (keepsake) տեսարան մ'է պարզապէս։ Տարիներու ընթացքը Շէյքսպիրի թատերգութեանց ինչ ինչ մասերուն վնասպէս ոգուտ կարճ եղած ատեն՝ աւելնալեզ ընդարձակ հատուցած է ուրիշ մասերու նոյ որ 1830ի վիպագիրները վմայուած կը պատճառէր՝ հիմա կ'ապրէ մեզ տեսակ մ'անվտանգութիւն։

* * *

Մինչ այս երկու վերջին արարքները իրա՞ւ դանդաղօրէն կը պարզուէին դիտաց՝ գաղափար մը միտք կը գրաւէր անպուլ։ Կը խորհէի թէ ի՞նչ պիտի ըլլար այդ նիւթը՝ եթէ Ռոսինի մեռաքն անցած ըլլար։ Ենթադրութիւնս երևցածին չափ անհեթեթ չէ։ Միտք կը դնեմ թէ Ֆրանսայի ազգերգակը շատ աւելի երկար կեանք ունեցած ըլլար, մեռք չքաշէր թատերգութենէ, և յունական խազերու բոլոր նմանողութիւնները սպառելէ ետք՝ Ռոսինիէլի նման հին էրմիկոններ քրքրած պիտի՝ օր մը Համլետի պատմութեան հանդիպելով՝ անոր թատերական գեղեցկութիւնն ըզգար։ Ի՞նչ ազերգութիւն պիտի հանէր անկէ . . . . Գրեթէ անկարող կ'ըզգամ ինքզինքս այս հարցման պատասխանելու, և կը բարկանամ թէ ինչո՞ւ այդպէս ըլլար։ Ինձ այնպէս կ'թուի թէ նա շատ մը բաներ պիտի վերցնէր՝ թէ՛ ազնուութեան ու ազերգական արժանապատուութեան խնդիրներու համար, թէ՛ երեք վիրաւորութիւններ պահելու նպատակաւ և թէ՛ իր ժամանակի թատերգութենէն նիւթական կարգադրութեան պատճառաւ։ Կը կարծեմ թէ նա օպիի երևումը յապաւելով՝ երազ մը՝ տեսիլք մը պիտի դնէր անոր տեղ։ Վերատաններու մեռացումն ալ պիտի վերցնէր անտարակոյս։ Զգիտեմ թէ Օֆելիայի ինքնութիւնը պիտի թողո՞ւր որ և է կերպիւ չէմ կարծեր թէ տեսարան հանդիպ գայն։ Անխուսափ պիտի հանդիպ Համլետի կեզծ յիմարութիւնը, կար-

ձեմ թէ բացայայտութեան սիրոյն վայն ալ յապաւէր պիտի։ Հինգերորդ արարքի սուսերախաղան ալ նոյնպէս պիտի վերցըն֊ներ։ Լ՚ո, ինչ բան այն ժամանակ պիտի հանէր ի հանդէս Թագուհւոյն ու Կլօդիուսի դերերուն անտարակոյս մեծ ընդ֊լայնում՝ ու անոնց աւելի կեանք ու ճշմարտութիւն պիտի տար։ Կերևակայեմ թէ եղերքի արտաքին մասը աւելի խորա֊պէս փոփոխելով և ոճի ազնուութիւնն աւելի միայարբէն պահելով հանդերձ՝ Շէյքսպիրի նման պիտի հասկնար Համլեդի նկարագիրը, սակայն առանց անոր բերանը փիլիսոփայական հնչուածներ (échappées) դնելու։ Այո՛, Համլեդի դերը կլօ֊թէի ապազայ սահմանումի եզրերու մէջ ճշտիւ պիտի պահէր Ռաֆին՝ առանց անկէ աւելի անդին անցնելու, թերևս քիչ մը առ֊ին մ՚ալով իսկ։ Նա անտարակոյս իր Համլեդը Եւրիպիդեսի Օրեստին չատ պիտի մօտեցնէր։ Իր Համլեդը չպիտի ըլլար կոչտ ու վայրագ, ինչպէս է Շէյքսպիրինը։ Օֆելիայի կերպիւ մը պիտի հաւկնէր միայն թէ ինք՝ Համլեդ՝ պան սիրելու իրաւունքը չունի ան, ու թէ իր բռվանդակ էութեամբը պարտականութեան մը կը վերաբերի։ Օֆելիա փուչիկներ հինելով ջուրը չպիտի խա֊նար, այլ թերևս յոյն դչխայներու դաչոյնով սպաննէր ինք֊պինք։ Համլեդ Կլօդիուսի մեղապարտութեան համոզուելու հա֊մար կենդանի սպանաբեմեան ներկայացումէն աւելի պարզ միջոց մը պիտի գտնէր։ Թէ ո՞րը պիտի ըլլար այդ միջոցը՝ ես ալ չգիտեմ։ Ինչ֊որը հետ չպիտի վարուէր այնպէս՝ ինչպէս կը վարուի Շէյք֊սպիրի դիւցազնը։ արտասուքից աչօք պիտի խօսէր անոր հետ, մարիկ պիտի ընէր անոր խոստովանութիւնը, և գիշեր ու ապաշաւ պիտի չանձնարարէր։ Սակայն պիտի պահէր բնագրին անձնա֊ւորութեան ակարութիւնները, դեղուձիները ու սոսկալի մե֊լամաղձութիւնը։ Մի և նոյն պատահարը պիտի ըլլար, այլ աւե֊լի սրոշ ու բացայայտ։ Կենթադրեմ որ Համլեդ դեռ գործե֊լու ժամանակ չունեցած՝ խոովութեան մը միջոցին պիտի սպաննուէր Կլօդիուս, ու այս եղելութիւնը (dénouement) պիտի պատմուէր տեսարանին վրայ։ Ու այս Համլեդը Շէյքսպիրեան Համլեդի չափ մեծութիւն չպիտի ծախէր, սակայն մերթ֊ընդ մերթ՝ առանց երևալու՝ պիտի զրուցէր խորհրդաւոր բաներ, և՝ ինչպէս մյուս Համլեդի՝ նոյնպէս իր վրայ պիտի գըտ֊նէինք վիպականութիւն, յոռետեսութիւն ու ամեն ինչ . . . . Միայն թէ գինք սահմանելէն աւելի դիւրին գործ մը պիտի ըլ֊լար։

ՆՈՐԷՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՇՈՒՐՋԸ

Մանկան գլուխը չի կրնար դատարկ մնալ։ Եթէ անոր մէջ չի ապրեցուն ինչ որ լաւ է, ստոյգ եղիք որ պիտի ընդունի ինչ որ վատ է։

Ներկայ դարու զարգացած ազգերու մէջ ինչպէս արհեստները՝ — երկրագործութիւն, գեղարուեստ, մեքենագիտութիւն, տարապագործութիւն եւ — կը պարզանան ժամանակին յառաջացման հետ մկտեղ, այնպէս ալ մեծ կերպարանափոխութիւն կրած է եւ դեռ պիտի կրէ մատաղ սերունդները կըրթելու արհեստը, այսինքն վանկավարժութիւնը։ Եւ մինչ այս վերջինին բարգաւաճման չեն պարարիր առաջինները իրենց կատարելագործութիւնը։ Այսօր ինչպէս որ հոգը բոլորովին նոր մեթոտով կը հերկեն, կը ցանեն, կը հնձեն, ինչպէս որ մեր գիտցած նահապետական կերպերէն տարբեր եղանակով մը կը պատրաստեն տարազներ, այնպէս ալ շատ մը ժողովուրդներ հիմնովին տարբեր, նոր, բարեփոխուած և գիւրաւարդ մեթոտներով կը կրթեն տղաքները և անոնց գաղափարները կը մշակեն։ Սակայն դժբազդաբար ակնարկած բարեփոխութիւնս դեռ մեր մէջ մուտ գտած չէ։ Ինչպէս մեր ամեն արհեստները, նոյնպէս նաև վանկավարժութիւնը դեռ իր աւանդական և նախնական վիճակին մէջ կը դեգերի։

Բացայայտ ճշմարտութիւն մը կեղծած կ'ըլլամ երբ մեր վարժարաններուն մէջ մուտ գտած բարեփոխութիւնները աչքէս վրիպեցնեմ, երբ ըսեմ թէ ասկէ շատ տարիներ առաջուան պէս իբր ընթերցանութեան պարապուրիչ դասագիրք Նարեկ, Գործոց կը կարդացնեն կամ «Ճոլաթա» ի անատնելի դրութիւնը կը տեւէ։ Միայն այսքանը չէ։ դեռ կայ։ Սա ալ սոյն ճշմարտութիւններու կարգը կրնանք դասել, որ այսօր մեր ուսուցիչները հիներէն տարբեր ուղղութեամբ ու մեթոտով կը կրթեն աշակերտները։ Թէ հմտութեամբ և թէ տարազով շատ կը տարբերին ու կը դերազանցեն հին ժամանակի պատուելիները։ Մեր պարոցական բարքերը, ծրագիրները, մեթոտները բարեփոխուած են բաւական։ Բայց պիտ՞ք թէ դեռ որքա՜ն բան կը մնայ մէջտեղը մեր լուսահոգի պատուելիներուն

թողուցած թափթփուքներէն, որքա՞ն անոնցմէ եղած բարեփոխութիւնները ըլլալիքներուն հետ բաղդատելով։

Վերոյիշեալ ճշմարտութիւն սեպուածները միատի յիշատակելէ վերջ, թոյլ տուէք պնդելու որ, եղած բարեփոխութիւնները լոկ երեւութական են։ մեր մանկավարժական սովորութիւններն ու ուղղութիւնները նոյնն են ինչ որ էին տակէ քսան կամ երեսուն տարիներ առաջ։ Միեւնոյն չէնքերն են գործ ժամանակին պահանջմունքներուն յարմարցնելու համար պարզ նորոգում մը միայն եղած են։ նախկին ու ներկուն պատկեր, կոկիկ դրասեղաններ և նստարաններ չատ կան, սակայն չէնքը նոյնն է. անոր նախկին ամուրիններ՝ և առողջապահիկ կանոններու հիմանց դէմովին հակառակ լինելու պատկառութիւնները անկարելի եղած է բառնալ։ Եւ անոր մէկ դասատանդութիւններն ալ չէնքին նորոգման հետ կը համեմատին, նախկին ձեւերէն չատ քիչ տարբերութեամբ կ'երեւան։

Ըսի թէ մեր ուսուցիչները հմտութեամբ չատ կը տարբերին հիներէն. բայց կրնա՞նք ուրանալ միեւնոյն ատեն սա ճշմարտութիւնը թէ, չատ նուազ թիւ մը կը կազմեն ուսուցչաց խմբին մէջ անանկներ՝ որոնք ունենան տղոց մտաւորական, հոգեկան և մարմնական կարողութիւնները կատարելապէս զարգացնելու լիուլի կարողութիւն։ Հէ՞ որ մեր այժմեան սերունդը կրթելու և դաստիարակելու փափուկ պաշտօնը վարողները, քիչ բացառութեամբ, մեր խեղճ ու կրակ նախակրթարաններուս չրջանաւարտներն են, որոնք որքան ալ գիտնական, լեզուագէտ ըլլան, նորէն չեն կրնար մտաւոր ու հոգեկան կարողութիւնները մշակելու արհեստը գիտնալ, որովհետեւ տիպար վարժարաններ ու ուսուցիչներ տեսնելու՝ և գոնէ (չատ խստապահանջ չըլլանք) ինքնուսոյցութեամբ մանկավարժական գրքերուն, առղեցուցչերուս հետեւելու պարագան ալ փոքր խմբակ մը ուսուցիչներ՝ երբ մտաւոր սերունդները կրթելու նուիրը պաշտօնին կը կանչուին, անշուշտ կրնայ գուշակուիլ թէ, չեն կրնար հարկ եղած օգուտը ցոյց տալ։ Անոնց բոլոր գիտցած վարպետութիւնը իրենց ուսուցիչներուս աւանդական ձեւերն ու մեթոտները՝ կամ առաւելն եւրոպական կրթարաններու կարգն ու սարքը արտաքինէն տարուբեռամբ ընդօրինակելնուն մէջ կը կայանայ, աւելի ոչինչ։ Ուրեմն անտարբեր մնալու չէ, կարծելով թէ պատանեսրս ապագան մտատանջութիւն չի պատճառեր։ Անոնք կը դաստիարակուին պահանջուած եղանակով։ կամ տուր հակա-

ուակը, երբ կը տեսնուի որ պահանջուածին պէս չեն պատրաստ բարուր տղաք, առանց պատճառները որոնելու՝ և անոնց պարտանին վրայ խորհելու անտեղի արտայայտներ ընելը ուղիղ պատասխան դէմ է։

Մէկ երկու անգամներ պատահումին ունեցած եմ այս լեռներուն մէջ քանի մը տաղ առաջ յիշած ճշմարտութիւններուս և դիտողութիւններուս իմաստը չըշխտիլ յօդուածներ գրելու ուսաի չատ չեմ ուզեր ծանրանալ։ Միայն այս անգամ պզտիկ ակնարկով մը պիտի ջանամ ցոյց տալ թէ, հիմնապէս բարեփոխուած՝ եւրոպական հատատատութիւններու վրայ ձեւուած մեր վարժարաններուն մէջ ո՛րքան թերութիւններ կան, ապագայ արուած կրթութիւնը որքան օգտակար կ'ըլլայ։ Մէկ խօսքով՝ կը փափաքիմ կարճ կերպով ցոյց տալ թէ՝ ի՞նչպէս կըլլան մէջ վարժարաններուս դաստատութիւնները և ի՞նչպէս պէտք է ըլլան։ Բայց սատր սկսելէ առաջ, անտեղի բան մը ըրած չըլլամ այս յօդուածին մէջ վերստին կրկնելու թէ, Պալայ, Զմիւռնիոյ և անոնց չրջակայները գրեթէ երկար ապրած չըլլալով՝ մօտէն ճանչցած չեմ այդ տեղերու վարժարանական բարքերը։ այլ մեր գաւառային վարժարանական կեանքին, տարբերութիւններուն և անոնց մէջ տիրող հանգամանքներուն չինդով, պանդոք աչքի առջև ունենալով է որ գրած եմ ու կը գրեմ, որուն դեռ հազիւ երկու տարի կայ հրաժեշտ տալու Ը. յուսամ թէ այս ալ քիչ թէ չատ իր օգուտը կունենայ։

Երկրորդ՝ ցաւալի պարագայ մըն ալ սա է որ, ամէն անգամ երբ գրիչ ձեռք կ'առնեմ մեր վարժարաններու ուղղութեան վրայ գրելու համար, առանց այդ կեանքին վրան ներգործած տարբեր տպաւորութիւնները յիշելու չեմ կրնար վարկեան անցնել։ Ամէն մէկ նիթ, որ ի տարբեր պիտի ամփոփեմ, նախապէս ժաքիս մէջ պարզուեցաւ թէ ի՞նչ ձեւերով կը դասակարգուէր մեզ, ի՞նչ նեղութիւններու կենթարկուէինք, որքան ժամանակ վատնած ենք անօգուտ տեղը։ Տխո՜ւր յիշատակներ։

Հայերէն։ — Հայերէն լեզուն՝ և անոր բանալի ընդհանրապէս, հայ մանկան մը համար պարզնական կեանքի անմիջական պէտքերէն մէկն է։ Սա ալ գիտնալու է որ ընդհանուր թեան դասը աւանդել սկսելու միակ տարին տղու մը 7-8 տարիքն է։ Այդ հասակէն վար եղող տղաք ընդհանուրեան վարժեցնելու օգտակար ըլլալ չատ աւելի մեծ ասպարէս կ'ըլլայ։ Բայց մեր պատառային չատ մը նախակրթարաններուն մէջ ո՞վ է այդ

կենսական կանոններուն ականջ կախողը. երբ ծաղկոց մը մանէք, պիտի տեսնէք 4-8-10-12 տարեկան տղաքներ իրարու քով չսրտած ընթերցանութեան կը պարապին և ինչ ընթերցանութիւն . . . դիակ՞ք — Շատերուն մեռքէն վերցուած չէ դեռ այբ ծէ ծէ ասլի դրութեամբ չինուած քերականները. Եւ երբ այս ամէն աննպատակ միջոցներուն վրայ բարդուի ուսուցչին դասախօսելու բմբացուցիչ եղանակը, երկար բարակ ուղիղ պայթեցնելու ատաիճան հեգնել տալու դրութիւնն ալ, կրնայ կարծեմ հասկցուիլ թէ ի՞նչ ատաիճանի կրնայ զարգանալ տղուն մտաւոր կարողութիւնները և մեր բարեփոխուած կարծեցեալ վարժարաններուն ովչ դեռ ինչեր կը սիրեն։ Տեսուչը այդ միաբրիկները կարծես իբր խորդ զաւակներ ձգած է խեղճուկ մանկավարժի մը, շատ անգամ սիրացու ուղեղի մը ճեռքը, որուն գհահաճոյքն է այլևս ի բռնակայութեան տեսչին գործովը . . . ՈՎ գիտէ, տեսչին կողմէ չարաչիք քանի անգամ այցելութիւն կը սրուի միաբրերուն։

Թող ներսի ինձ քիչ մը նիւթէս չեղիլ և հոս միջանկեալ կերպով մասնաւորելով խօսքս, որովհետև վստահ եմ թէ, ֆիլի պէս քաղաքի մը ազգ. վարժարանին ովչ դասախօսուած բմբացուցիչ դրութեան վրայ եթէ հասառօտ գաղափար մը տամ պատ. ընթերցողներուս, թերևս գաւառային վարժարաններու ընթացքը այնքան չմեզագրուի։ Հոս ալ գաւառներէն շատ աւելի սպաննիչ կրթութեամբ կը դասախարակուին մատաղ մաքերը։ Ներկայ հանդիսին խմբագիր, Մամուրեան Ս. Ֆիլիյօրինած հատընտիր ընթերցարանները գրեթէ իրենց նպատակէն չեղեցուցած՝ բոլորովին տարբեր ուղղութեամբ կատարելու Ամեն ընթերցանութեան դասի առակ դրուած մտամարզական հրահանգները (Քեր. վարժ. Դիտելիք, Բարոյական եւ) առանց բացատրելու և այսպէսով աղուն մտային կարողութիւնները գարգացնելու, անոնց կատարելագործութիւնը ընթերցանութիւն մը միայն ընել կը սրուի . . . եթէ անոր ալ կարելի է ընթերցանութիւն ըսել։ Այսպէս կ'ատանգատին նաև միւս նիւթերն ալ։

Հիմա անդրիմ բուն նիւթին։

Երբ տղաք վարժուին քիչ մը կարդալու, ամէնէն օգտակար միջոցը դանոնք չափն աւելի չաչեցնելն է։ Տասը տարեկան մանուկներու համար 2-3 ժամ ընթերցանութիւն բաւական է Մատուրական ծայրանիզ, անկանն ու անօգուտ աչխատու-

թեան հետևանքն է ֆիզիքական հիւանդութիւն, մտքի տկարութիւն եւ մինչ այս օրերնիս հակառակ ընթացքը չէ՞ որ չատ մը տղաքներ ենթակայ կ'ըլլան գանազան հիւանդութիւններու — Ծայրայեղ աշխատութիւն, առանց մեծատ պատասխանատուութիւն, քիչ թէ չատ ծեծ ու նախատինք, գարշահոտութիւն կամ ապականուած միջնորտ — ահա այն ազդակներէն գլխաւորները որոնցմով չրջապատուած են մեր չատ մը վարժարաններու մատաղ մտքերը։

Չատ անգամ տղայ մը մինչև իր 14-15 տարեկան հասակը վարժարան կը յաճախէ և դեռ կանոնաւոր կերպով ընթերցանութիւն մը իսկ անկարող կ'ըլլայ սորվիլ։ Ու մեր կրթիչները անոր հասակէն միայն պատելով ՛՛՛ առանց անոր կարողութիւնը նկատողութեան առնելու, կը սկսին ատանդել հայերէնի ճիւղերը։ Դեռ աչխարհարար լեզուին կանոններուն վրայ լաւ ուսումնասիրութիւն ընել չի սրատած աչակերտներուն, լաւ մը չիրացուցած, յանկարծ եաւէն կը հասցնեն գրարար քերականութիւնը, Աստուածաբանը, քիչ մը վերջ և ահա նիգիլը եաւ։ Ասկից ետք ուսանողին չարչարանքի նոր տարեգլուխ մըն ալ կը բացուի, նոր օղակ մըն ալ կ'աւելնայ առաջիններուն վրայ։ Լուրջ դատողութիւն մը կը բաւէ ըմբռնելու համար, թէ ինչ մեծ դժուարութիւններու և անօգուտ աչխատութեանց կ'ենթարկուի ուսանող մը՝ երբ դեռ բուն իսկ իր խօսած լեզուին հզօրն չի թափանցած, անոր գաղնիքները չուսումնասիրած կը յանձնուի անոր աւելի դժուար մը։

Երկու տարին գրեթէ երկու օրուան աղետութեան տակ թողուցած է գիս այս աւուր պէս չատ լաւ կը յիչեմ թէ քանի՛ տարիներ ամբողջ վատնեցինք մեր անգին ժամանակները, առանց նոցին հասկնալու, արտասանած բառերնուս իմաստն իսկ գիտնալու գրարար նախադասութիւն լուծելով։ Երբեմն ալ, իբր պարծանք մեր վարժապետին, հանդիսականներու առջև ալ միևնոյն դժբաղտութեան կենթարկուէինք ։ ։ ։

Աւելի ծանրակչիռ և օգտակար չըլլա՞ր երբ կրթիչները գանէ մինչև մէջին չրջանը պրպտեցնեն ուսանողները աչխարհարար լեզուին վրայ ճոխ ծանօթութիւններու ուսումնասիրութեան-ովը, արմատացնեն անոր ըմբռնումը տղուն ուղեղին մէջ և ապա վերջին 1-2 տարիներուն մէջ, երբ ուսանողը այլ ևս կարող կ'ըլլայ լաւ խորհելու, դատելու, հասկնալու, չատ հեչտ պիտի ըլլար մի միայն ուղեցոյցով հիմնական աւելի հիմնապէս և կանոնաւոր կերպով սորվիլ գրարանը։

Ուղղագրութիւն · — Այս մխուին համար յատուկ ժամեր կը մնան ուր չատ մը վարժարաններու մէջ։ Տղայ մը ընթերցութեան պէտք եղածին պէս չի վարժուած, ամէն իմաստի և բառերու կազմութեան լաւագոյն թափանցելու անկարող, կ'ապանդուի անոնց ուղղագրութիւն, ինչ որ, կրնամ ըսել թէ, ջղտակար չի կրնար ըլլալ։ Եւ զարմանալի պարագայ մըն ալ սա է որ, ուղղագրութեան համար ընտրուած կոթողները գրեթէ նոյնան կարդալութենէն ետք ձեռք կ'ըլլան։ Այս մասին սա չափ միայն կրնամ խորհիլ · — Բոլորովին անտեղի է ուղղագրութեան դաս աւանդելու համար ժամավաճառ ըլլալ, այսինքն՝ յատուկ ժամեր սահմանել։ Երբ բառերը ուսանողին ուղեղին մէջ որոշ, յստակ և լաւ կերպով քանդակուած չեն, նոյն իսկ բառ մը հազար անգամ մեքենարար գրուի, դարմեալ ջղտակար չըլլար։ Այս դասին ուսուցիչը, ըստ ինձ, ընդհանուր մեթոտ մը առնելու է, ուսանողին մտքին մէջ քառերու յաճախակի և ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ չեղնջուելն է որ ակնոյ վրայէն բառերը ուղիղ դրելու»։ Ուրեմն ատոր միակ դարմանը այդ երկու կարևոր բառերը տղուն մէջ ֆիքս ճամանակին լաւ գրգռելու մէջ փնտռելու է։

Ակնոյ զատ, փոխանակ ժամեր սահմանուելու, ուսուցիչը կրնայ խաղապանջ ըլլալ իր գրաւոր դասերուն մէջ, աշակերտին քմահաճոյքին չի թողուլ որ ըստ հաճոյս գրեն. այլ սկսք է անոնց վրայ առաջին պարագ դնել, որպէս զի իրենց ընդօրինակութիւնները, շարադրութիւնները և ուրիշ գրաւոր դասերը խնամով պատրաստեն, ուղղագրական կանոններուն ուշադրութիւն դարձնեն։ Եւ ուսուցիչը պարտի առանց ժամանակին սղութիւնը պատճառ բռնելու, միատի տետրակները ձեռք անցնել և հարկ եղած դիտողութիւնը ընել։

(Մնացեալն յաջորդիւ) Ռ. ՋՕՐՅԱՆ

ՈՐԲԻՔ՝Ս ԼԻՏՏ

Որբիկ մ'եմ ես աննայր, անմայր,
Կը նեղեն զիս Ջմեռն ու'Ձմառ։
Աշուն, Գարուն զիս չեն զգուեր.
Որբիկ մ'եմ ես խեղճ ու մոլար։

Անո՜ւշ էր Մայրս, Հայրս ալ՝ սիրուն,
Գըզուէին զիս առտուս իրիկուն։
Բայց «Որբիկ մ'ես, կ'ըսեն ինձ, այժմ,
«Որբիկ մ'այո՛, խեղճ ու նկուն»։

Որբիկ մ'եմ ես. Ցոյր ալ չունիմ.
Ցոյր, որ բռնած ձեռքիս ճրդմիմ,
Կրկնել կուտար ինձ աղօթքներ.
Որբիկ մ'եմ ես. Ցոյր ալ չունիմ։

ՈՐԲԻՆ ՊԱՐԾԱՆԸԸ

Բայց սիրտ մ'ունիմ. սիրտ մը բարի,
Ջիս սիրողին շուտ կը փարի։
Միւս որքերն են ինձ Ցոյր, Եղբայր,
Մենք չենք մընար անոր, անարի։

Ա՜հ, մի՛ ճայիք մեր բախտ դիմքին։
— Մեր սրտերն են որ կը խօսին։
Ա՜հ, մի՛ ճայիք մեր քունջերուն,
— Ջգացում ենք ամենքս միատին։

Մեր աչերն են կուշտ ու առատ,
Մենք չենք տեսած բաներ յայտուն։
Մենք անպէտ չենք. ձեռք, ուղ ունինք.
Ունինք ճոգի, միտք անարատ։

Մենք չենք մնար ծարաւ, ցօրի.
— Գըրտուն երկինքն իբր ծանօրի,
Մեզի կուտայ բարիք անքաւ.
Մենք չենք մընար մերկ, անօրի։

Մեր պաշտպաններ ունին Գօրով,
Մենք պըզտիկներս մեծ ցաւերով,
Մենք սրբիկներս աւտար փոխան,
Մենք կը դըներնք սէր եւ Կօրով։

ՈՐԲԻՆ ԱՂՕԹՔԸ

Օրհնեալ ըլլաս ա՛յն մարդիկ,
Որոնք արտասից ըսին. — « Հերիք
« Այսչափ՝ արցունք, ցաւ, հեծեծանք.
« Որբերնս բո՛ղ մեզ ըլլան որդիք »։

Ռ. Վ.

ՊՏՈՑՏ ՄԸ

Տափակ կանաչի մը միօրինակութենէ ձանձրացած՝ երեկոյեան ժամը ին նին, ոչնչէլէ ուզեցի իմ սիրելագոյն զբօսավայրս, Սիհանի դիմացի ա փուներքը, որ իր գեղազուարճ դիրքով ընդարձակ ասպարէզ մը կը բանայ հոգւոյս թռիչներուն։ Քաղաքի ժխորէն ու հեղձուձիչ մթնոլորտէն հեռու, կեանքը անուշցնող ու ազնուացնող բնութեան ծոցին մէջ, քանի՛ քաղցր է Աբարիչին հրաշալիքը դիտել ու զբօսնուլ։ Սուտգիւ, հո՛ն, մարդ կը մոռնայ իր սրտատանջ հոգերը և գժբաղդ հոգին երջանիկ է գէթ վշտերի մոռացումին մէջ։ Բնակավայրես մեկնելէն տասը վայրկեան վերջ, քաղաքիս հնոգարեան կամուրջին վրայ եմ։ Փանի՛ յուռչանամ այդիս առջև հեռավհեռ կը պարզուին մնռալոյսերն հոգեգիւթիչ տեսարանները։ Հուռա՛։ Սիհանի սիրամարմնիջ ալիքներուն ախորժալուր խոխոջը։ Հուռա՛, փիչ մը հեռուն, ջրանիւներու, ընդհատ մռլտրուն ու յուզիչ ձայնը, մեզմոյր կ'օրորուն սիրտ ու հոգիդ ու դուն զինքդ պահ մը ուրիշ աշխարհի մը մէջ գտնել կը կարծես, որ իր հմայքի ու զմայլուքի տեսարաններով՝ հակապատկերքը ձեւացնէ այս տառապանաց աշխարհին, ըզր՝ վաղեմի բանաստեղծներն, իրաւամբ վշտաց հովիտ անուանած են։ Փայլ առ քայլ կ'փոխուին տեսարանները և գոգչես դիրար գերագանցելու մրցումով աչքի կը գեղեցկանան։ Հօսակ ուրիմն, ծառուղի մը վրս կ'առաջնորդե թթենիներէ ու նռնենիներէ չրջապատեալ երջանկավայր մը բարձրահայեաց, ուր ծառերն ու թուփերն, մեծ ու փոքր, գիրկընդխառն՝ սիրոյ քաժակը կը քամեն մայր բնութեան հեշտազուարճ գրկին մէջ։ Դալարագեղ տափաստութիւն մը, իր գունագեղ ծաղիկներով, կը դիմէ կը հրապուրէ հոգիդ։ Մուգած եմ սիրտս չարչրկող ու տանջող բոլոր ցաւերս ու վիշտերըս։ Անոնք՝ կարծես ժամանակին հետ անցած ու մոռցուկ իսկ եզած են։ Երկինքը պարզ ու է, միայն գոնի մը ամպեր արեմտեան հորիզոնին վրայ

չանուցիր, մեզնոլորտին ջերմաստիճանը կը բարեխառնէն։ Տ'Հաարանը, համակ իր տարածութեան մէջ, պերճ ժպիտ մ'է որ կը ցոլայ։ Աբեմատան հովին սուլտաններուն հետ, ալիքներուն խոխոջը ներդաշնակութիւն մը կը կազմեն որ ուղղակի սրտիդ հետ կը խօսի ևառնոր ամենաներքին ջիղերն իսկ կը շօշափե.....։ Հոգւոյս տենչանքին համապատասխանող անհուն երկինք մը կը տեսնեմ առջև պարզուած, որ կը փոթորկի ու կ'ամպոտի, բազդի հաճոյից առարկայ դարձած և ծփծփուն գետ մը, որ շարունակ իր կողերէն փրփուր ալիք կը ժայթքէ սրտիս նմանակ։ Բնութեան հոգեզմայլ երևոյթներէ յափշտակուա՜ծ յուշերու երազին մէջ եմ...։

*
* *

Եւ ահա՛, պանչացումի ու երևակայութեան երազն՝ հաւարակաց ժամացոյցին տասներկու մեծագոչ հարուածներն զիս կ'արթնցնէն։ Ո՜հ, ժամանակը քանի՜օն արագ կը սահի ղուարթ վայրկեաններու վրայէն։ Մենք՝ շատ անգամ կը գանգատինք մեր նեղութեան օրերուն մէջ թէ ժամերը շատ գանդաղ են, սակայն նոյն ժամանակին ահա, որոյ ժամերն վայրկենական ազդեցութիւն ունին։ Օրը աւարտած է և վերջալուսադալկահար, ակար նշոյլներն, մնհամարձ արևուն հոգևարքի վերջին տագնապալից վայրկեանները կը գուժեն։ Հորիզոնին վրայի հրաշէկ ամպերը մթագնած են. սուգի նշանակ։ Հեռուներէն, մենաւոր ու լռին թռչփերու տակ, սոխակները իրենց մելամոյշ երգերով մեռնող արևուն փառքը կ'ոգեբան։ Եւ ահա մէկ ժամէն նոր հարսի մը հանգոյն շքեղազարդ պիտուած բնութիւնը, անեղ հագած, սգաւոր եկել կը ներկայանայ աչքիս առջև։ Օրուան ընթացքին մէջ բռնկող ու փայլող ժպիտներն ու ցոլքերը, մարա՜ծ անհետացա՜ծ յիշատակ մ'եղած են միայն։ Ժամը մեկը քառորդ կ'անցնէր, երբ տխուր տպաւորութեան ներքև վերադարձայ բնակավայրս։

Ադանա, 18 Մայիս 1899 — ՑՆԱՒՈՒՏ ՑԻՒՐ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ-ՈՐԲԵՐԵԱՆ ՎԷՃԸ

Ժամանակին արդէն կարդացեր էք Պ. Մ. Նուպարեանի Ա. Մարզ մէջ հրատարակած «Իզմիրի հայ բնակութիւնը և խառնը ամուսնութիւնք» խորագրով բաւական ընդարձակ ուսումնասիրութիւնը, որուն մասին պատահութիւն իսկ ունեցեր էի ընդհատուելու համակրելի պրոֆէսորը, յայտնելով իրեն շատ մը կէտերու մասին կատարելագործ համաձայնութիւնս, թէև այս նաև քանի մը վերապահութիւններու։

Անկէ յետոյ ազգ. թերթերու մէջ հանդիպեցայ մէկէ աւելի յոդուածներու, ուր մանաւանդ ոչ-Իզմիրցի գրողներ շատ

ծայրայեղ կը պահէին Պ. Նուպարեանի պաշտպանները և բո-
լորովին անհամապատասխան ազգ. նահապետական հասեա-
րաքներուն »

Մանաւանդ կը Պ. Որբերեան այն առիթեան գայթակղած էր Պ. Նուպարեանի տեսութիւններէն որ գանգատ Նահապետ անուանելու չափ առատ պատճառներ էր:

Ա. Մամուլի ցուցիչ 16ի թիւին մէջ կարդալով Պ. Նուպարեանի պատասխանը, որով խոստանալ կը բողոքէր Պ. Որբերեանի մէջ բերած պարբերութիւններուն հարազատութեան դէմ, կրկին և ուշով ուշով կարդացի Պ Նուպարեանի առաջին յօդուածը, որէ Պ. Որբերեանի կատարած արտատպութիւններէն ոմանց մէջ բառական ձշդութիւն չի գտայ թէև՝ սակայն իմ մասիս, ո՛չ կուզեմ կասկածիլ թէ Պ. Որբերեան դիտմամբ փոփոխած ըլլայ պիտի, և ո՛չ ալ կ'ընդունիմ որ այդ պատճառանքէ առաջ եկած անձկութիւնը՝ ցոյց տալ ուզածին չափ այլափոխեն յիշեալ պարբերութիւններուն իսկական նշանակութիւնը:

Եւ արդէն Պ. Որբերեան անշուշտ չգիտէր գայթակղիչը ա՛յնքան, եթէ քիչ մ՛առելի ընտելացած ըլլար իր տպրած միջավայրի բարքերուն և Պ. Նուպարեան ալ Ա.ԲԼԵԼԻՔ Անդորրին ա՛յնքան բարեդէպ կերպով յիշած «բարի վարքի վկայականը» մոռցած չըլլար պիտի դնելու այն «դարավերջին երիտասարդութեան» համար, զոր նոյն իսկ պլանեբոյ որակելու փոյթ տարած էր կանխաւ:

Սայն վիճաբանութեան առիթ իմ կատարած երկրորդ ընթերցումս կրկին թելադրած ըլլալով ինձ այն միևնոյն վերապահութիւնները, զորս առաջին անգամ Պ. Նուպարեանին իրեն հաղորդելու համարձակած ըլլալս յիշեցի արդէն, աւելորդ չեմ սեպեր հոս առաջ բերելու պայման, ընդունելով հանդերձ որ սխալածը գուցէ ես եղած ըլլամ:

Առաջին՝ չսիրապանծութիւնէ յայտարարել թէ Իզմիրի հայ երիտասարդութեան ամենամեծ մէկ մասը կ'երթայ քաղաքակից օտարազգի օրիորդներու (?) հետ հաստատել առնչութիւններ, սիրային յարաբերութիւններ եւ նոյնիսկ այդ կարգի անախորժ դէպքեր երկրի զալի կերպով յաճախել սկսած են, սակայն և այնպէս, բարեբաղդաբար, տակաւին չեն կրնար հաւատարել օրինաւոր ամուսնութեանց այն ցաւագին թիւին, որ դեռ ևս կը կնքահայր համազգիներու մէջն:

Երկրորդ՝ սխալ է այդ առնչութիւններուն գլխաւոր պատճառ նկատել՝ ընտանեկան յարաբերութիւններուն հետզհետէ թուլնալը ու երիտասարդութեան միջոց ան-

զածին չափ գնահատելու առիթներէն զրկուած ըլլալը։ Եթէ այդպիսի զրկում իրօք դոյութիւն ունի՝ չաւելուն համար կամայական եղած ըլլալու է։ Եւ արդէն օտարախորթ յարաբերութիւններ հնչեցնելու հետամտողները ճիշտ անոնք են, որոնք կ'ուզեն օրինաւոր ամուսնութենէ խուսափիլ և հետևաբար խնամով կ'զգուշանան այն ամեն միջոցներէն որոնք կրնան պիրենք ամուսնութեան առաջնորդել . . . օրինաւոր ճամրով։ Եւ որովհետև չեն ալ ուզեր դիւրին և հասարակ — բայց ո՛չ անվըտանգ — հաճոյքներու անձնատուր լինելով բաւականանալ՝ ոմանք, իբրև երկու չարեաց փոքրագոյնը, ուրիշներ, Պ. Նուպարեանի ըսածին պէս, իբրև հաճոյական պարզ ժամանց, կ'ապաւինին այդ ապօրինաւոր միութիւններուն, որոնց ամենամեծ մասին մէջ սեռային յարաբերութիւնը կը կանխէ սիրային ալ, ամուսնականն ալ։

Օտար և . . . վաւերական օրիորդներու հետ Պ. Նուպարեանի նկարագրած ձևով, այսինքն բարեկամականէ սկսելով սիրայինի և նոյն իսկ ամուսնութեան յանգող յարաբերութիւններ տեղի ունեցած չեն և կամ թէ կարելի չէ որ տեղի ունենան ըսել չեմ ուզեր. սակայն այս պատեաւոր, թէև միշտ ցաւալի, պարագան այնքան հազուադէպ է որ բացառութիւն անուանելն իսկ չարժեր, ու ես կը վախնամ որ այս վերջին տարիներս օտարներու հետ կնքուած ամուսնութեանց մէջ, սկզբնական յարաբերութեանց սրբութեան տեսակէտով, դուցէ միակը եղածը ըլլայ այն չատ ցաւալի դէպքը, որ առիթ տուած է Պ. Նուպարեանի գեղեցիկ և բաղմակողմանի ուսումնասիրութեան։

Երրորդ՝ բոլորովին համաձայնած եմ Պ. Նուպարեանին որ հաստատենք կամ, իր ըսածին պէս, վերադառնանք նախկին «պզտիկ ու մեծ գումարումներուն, որոնց մէջ տղայ ու աղջիկ դիրար ճանչնան, գնահատեն ու կապուին փոխադարձ բարեկամութեամբ . . . ու սիրով»։ Սակայն Պ. Նուպարեան ալ անշուշտ պիտի ուզէ իրաւունք տալ ինծի, եթէ չընդունիմ որ հայ ծնողք, իր ակնարկած օտարներուն պէս, «իրենց դռները միշտ բաց՝ պատրաստ ըլլան երիտասարդներն ընդունելու, առանց դժուարութեան և առանց սակարկութեան»։ մանաւանդ երբ «լաւը յոռին, աղնիւը անաղնիւն պանապանելու աշքան անփոյթ պտնուող այդ երիտասարդք մտադիր խոստովանին թէ իրենց վնտռածը հայ կան ժամանց մըն է միայն»

Իրաւ՝ այդ դիւրահաճութիւնը կրնայ մեր մէջ ալ, թէև միչտ աւելի սահմանափակ կերպով, տեղի տալ «աւելի կամ նուազ օրինաւոր ամուսնութիւններու.» բայց հակառակ այդ արդիւնքին՝ ներելի և նոյնիսկ յանձնարարելի է որ հայ ծնողք ա՛յնքան լայն չըռանան իրենց տան դուռը։ Ու ես կը սիրեմ հաւատալ որ Պ. Նուպարեան ամենէն առաջ ինք պիտի փափաքի որ հայ ծնողք՝ հայ երիտասարդներու մասին՝ օտարներու հետ միևնոյն միջոցներով մրցիլ չուզեն երբէք, որքան ալ մեծ ըլլայ տուները սպասող իրենց աղջիկի մէթերքը, և որքան ալ դիւրահասկնալի՝ իրենց այդ մէթերքէն թեթևնալու մասին ծնողական իրաւունքնին ու պարտականութիւնին։

Դալով Պ. Որբերեանին՝ մեր բարեկամը չատ կը սխալի կարծելով որ Պ. Նուպարեան և ուրիշներ պէտք տեսած ըլլան յատկապէս իրեն կամ իրմէն «աւելի հեռաբնակներուն գովելու Իզմիրցի դեղուհիին բնատուր ձիրքերը.» Արդէն երբ խնդիրը «բնատուր ձիրքեր ունեցող դեղուհիներու» վրայ է՝ ոչ մէկուն համար և մանաւանդ . . . Պ. Որբերեանին համար ուրիշներու գովեստին պէտք չի մնար, կարծեմ։ Միւս կողմէն ուրախ եմ հաստատել կարենալուս որ դրսեցիները, առանց դուրս ձգելու նոյն իսկ Պ. Որբերեանը, միչտ անկեղծ ու ճշմարիտ գնահատողներ եղած են Իզմիրցի հայ օրիորդին առաւելութիւններուն, ու նախընտրելով անոնցմէ ընտրել իրենց կեանքի ընկերուհին՝ բաւական կարևոր տեղ մը բռնած են վերջին տարիներու ամուսնութեանց դժբաղդաբար աղքատ ցանկին մէջ։ Պ. Նուպարեան իր պատուական յօդուածը գրելու պէտք տեսած էր՝ օտարներու քաղաքին պինդ կառչող Իզմիրցի հայ երիտասարդները ետ կեցնելու համար, եթէ կարելի է, իրենց անխոհեմ ընթացքէն, որուն աղետալի և չատ անգամ ալ անդարմանելի հետևանքները ամենէն առաջ զգացողները այդ երիտասարդներն իրենք են։

Պ. Որբերեան կը սխալի նմանապէս երբ մեր երիտասարդներուն օտարներու գիրկը նետուելուն գլխաւոր պատճառ կը նկատէ՝ հայ աղջիկներուն մեծ մասամբ հայերէնի անգէտ և տոհմային կրթութենէ զուրկ լինելու (վիճելի) պարագան։ Եթադրելով իսկ որ մեր աղջիկներու տոհմային զարգացումը իրօք այդքան խեղճ եղած ըլլայ՝ նորէն կարելի չէ երևակայել անգամ թէ օտար աղջիկներ կարենան երբէք լաւագոյնս մշակել մեր երիտասարդներուն . . . տոհմասիրական ջերմիկ զգա-

ցումները։ Ընդհակառակն բնաւ դժուարութիւն չի կայ ապացուցանելու մեր բարեկամին որ իզմիրցի օրիորդները նաև այդ տեսակէտով — ինչպէս արդէն ուրիշ չատ մը տեսակէտներով— մեր երիտասարդներէն ընդհանրապէս չատ աւելի կ'արժեն։

Պ. Որբերեանի ամենէն մեծ սխալն է Պ. Նուպարեանի այդ լուրջ ու պատուական ուսումնասիրութիւնը Զօլալի Նահատին նմանցնել ուզելը։ Եւ ինչո՞ւ արդեօք — Որովհետև Պ. Նուպարեան իր յօդուածին մէջ մեր աղբիւրներուն «իսկական յանկուցիչ հրապոյրներու ամբողջութեան» ակնարկելու աններելի ոմիրը գործեր է։ Իր այս ծայրայեղ զգայնատութիւն և մանաւանդ բոլորովին անտեղի որակում դժբաղդաբար առիթ տուած է վոխադարձ ոչ-փաղաքուչ ածականներու, և այսպէս վիճաբանութիւնը առած է այնպիսի ձև մը, որ բնաւ չի համապատասխաններ ո՛չ խնդրին ընդունակ եղած լրջութեան և ո՛չ ալ մանաւանդ երկու համակրելի գրողներուն անուրանալի ծանրաբարոյութեան։

Հրապարակի վրայ մեր սակաւաթիւ գրողները որչափ չարգեն միրար՝ այնքան աւելի չարգանքի տեղի կուտան իրենց նկատմամբ։ Ըսել չեմ ուզեր թէ անպատճառ իրերագովական դրութեան հետևին. ատով ալ ծիծաղելի ըլլալու անպատեհութեան կ'ենթարկեն ինքզինքնին։ Բայց կը բաւէ պարզապէս ետ կենալ միրար նախատելէ, և իրենց եռանդին ու պերճախօսութեան բովանդակ պաշարը վերապահել ընդդիմախօսին այն գաղափարներուն՝ որոնց մասին իրարմէ տարակարծիք կը գտնուին։

Ասոնք ընդհանուր կերպով միայն կը գրեմ, ներկայացած ցաւալի առիթէն դժկամակօրէն օգտուելով, և բնաւ երբէք չաւակնութիւն չունիմ պատշաճօրէն վիճելու կանոնները յիշեցնելու Պ. Որբերեանին և մանաւանդ Պ. Նուպարեանին, որ չատերուս համար օրինակելի տիպար մը կրնայ հանդիսանալ աղնիւ գրագէտի և պարկեշտ վիճաբանողի։

Վերջացնելէ առաջ՝ անշուշտ ներելի է յուսալ որ Պ. Նուպարեան պիտի հաճի չարունակել իր լուրջ ուսումնասիրութիւնները ամուսնական բազմակողմանի խնդիրի մասին և իր անվիճելի ձեռնհասութեամբ հետզհետէ պիտի ջննէ մեր մէջ ամուսնութիւնները նուազեցնող և այլասէր ազդաւոր այն բազմադիմի պատճառները, որոնց մէկ մասին վրայ հարևանցի ակնարկ մը նետած էր արդէն իր առաջին ուսումնասիրութեան մէջ։

Իզմիր, 26 Յունիս 1899 ՑԱԿՈԲ ՄԻՒՐԱՑԵԼԵԱՆ

ԱՆՏՐԻԷՕՅԻ ՄԱՆՐԱՎԷՊԵՐԷՆ
ՍՈԿՐԱՏ ԵՒ ԿԼԱՌՕՆ

Երեսնամեայ՝ չաւ կերպարան ու դիմի սիրուն
Ունէր Կլոճն. սակայն ափսո՜ս որ բնութիւն
Իր պարգեւաց մէջ դաւնան ձիրճն էր մոռացեր·
Նա վարչութեան համար ծնած զինի կը կարծեր·
Հռետորութեան մէջ մրցանակ մի վաստկած՝
Կը յաւակնէր զինի համարիլ անմնան անձ·
Բեմ որ ելլէր՝ չկար գոգցես ոյժ մարդկային՝
Որ կարենար զինի վար առնուլ, խաշել ապին.
Իր ախո՝ յաւեն չաղակրատել բութակի պէս։

Սոկրատ անոր մօտենալով՝ « Որման զինէ
« Դիտեմ՝ կ'ըսէ, այնման որոշ կը նշմարեմ
« Քու նսպատակ դժուար, այո՛, այլ խի՛ստ վսեմ։
« Կ'ուզես իշխել· կը փափաքիս որ օր մ'Աթէն
« Տերութեան դիկն ու ձեռ յանձնէ վսահորէն։»
— Այո՛, այդպէս։ — Փոխարէն այս բարձր պատուոյս՝
Բաղախակիցդ անշուշտ բարեօք պիտի չնուս։
— Այդ իմ փափաք։ — Ի՞նչ գովելի· ազնիւ բան է
Որ հայրենեաց նաեւ անձին մարդ ծառայէ։
Այնդոյն վրայ անտարակոյս չաւ խորհած ես·
Լսէ՛ նայիմ, ո՞ւսկից սկիզբ ընել կ'ուզես։
Լռեց Կլոճն, թեպետ յոռի նայ չհր սովոր։
Ծօսք կը փնտռէր։ « Անհուն բարիք մ'ըլլար պիտոր,
Ըսաւ Սոկրատ, այսպիսի նեղ մի ժամանակ
Աւելցնել հասարակաց գանձին ստակ։
Նչեւմուտին նախ չպիտի՞ կարգադրես դու,
Զեղչես ծախքեր, աղբիւրք գտնես հասոյթներու։»
— Իմ առաջին ա՛յդ պիտ ըլլայ հոգըս հարկաւ։

---

[1] Տասնեւութերորդ դարու Քրանսացի հեղինակ՝ որ բազմաթիւ նշանաւոր գործերէ զատ՝ առակներ ու ասմունք է առանաւոր մանրավէպեր գրած է խիստ սիրուն։— Յատնողութեան տաքինեն է մնացած այս թարգմանութիւնս ինչ ինչ սրբագրութեամբ ի դէպ կը նկատի հրատարակել այս անգամ։

— Գանձ մրերել պէտք է ու ծախք ընել սակաւ։
Գտած ես դու անշուշտ միջոցք մեր փրկութեան,
եւ Աբեվիի ճոխանալուն անվրէպ ճամբան։
Նկատուտի գիտէ՞ս թէ ի՞նչ են աղբիւրներ։
— Ոչ շատ աղէկ. միշտն ընդով՝ չաւ չեմ գիտեր։
— Չինուրական միւղին հոտուց պէտք է չինիս։
— Գերիկոսի գինուր եղայ հինգ – վեց ամիս։
— Վասն ուրեմն խորհուրդներով իւ խորհրդաց
Փառք ու պատիւն պատրաստած ես մեր գինուրաց։
Արդեօք գիտես ի՞նչպէս բանալ մի կը հոգան,
Ի՞նչպէս պէտք է հրահանգել ու կազմել զան։
— Մեղմս ի՞նչ պահեմ։ միտքս այդ բաներ չեն մնացած
— Կը հասկնամ. այս նիւթի վրայ ներհուն գրուած։
Մ՚ունիս անշուշտ։ — Ո՛չ։ — Հինայ ցոյց կուտայիր զան,
Ես ալ օգուտ կը քաղէի։ Գոնէ՛ այս բան
Կրնաս ընել թէ մեր ջանիւք՝ Ասսիկեի
Բերք եւ արդիւնք իր բնակչաց կը բազմի։
Զգո՛յշ սակայն. մի թիւր օրինք կամ մի սխալ
Կրնայ սոսկ, թշուառութեան պատճառ ըլլալ։
Այդ հանգամանքն վրայ ի՞նչ խորհած ես։
— Կ՚ուզես, Սահրաս, որ ամէն ինչ մտածե՞մ ես։
— Ի՞նչու ուրեմն ամէն բանի վրայ կը խօսիս։
Պարզ մարդ մրն եմ. մեծ բան մը չէ պաշար մտքիս,
Այլ միտք պահէ՛ խնամ օգտակար իմ խրատս ամ՛.
Մարդոյս սորված ինեղ պէտք է որ բան գիտնայ։
Մի տերութիւն յանձնանձնելու դժուարին գործ
Յառաջ կ՚երթա՞յ երբ չունիս տաղանդ ու միտք։
Ով միշտ խօսի՝ ափեղցիեղ դուրս կը բախի,
Աստնաբան կը կարծէ զինք, ու շաղխա՛նդի մ՚է։
Գնա՛ ուսի՛ր, այդպէս գուցէ ժամանակաւ
Իշխես մեզի։ Իր պահպանիչն Կղոխի ճանչցաւ.
Լուռ անձ մ՚եղած՝ այս տեսութեան օրին ի վեր
Խօսելէ շատ՝ կ՚ընէն, միտով մտիկ կ՚ըներ։

Սոկրատեսի ուշիմ աշկերտ, բարեկամ մեծ
Բանեմուխնի՝ որ անոր վրէժ լեցին չուծեց,
Գրեանց մէջեն այս մանրամասն բարգմանեցի.
Երանի՛ թէ սիրն Կղոխինեան ուղղեր արդի։

Մ. Գ.

ՀԱՄԼԷԴ

Աբեղեւի արդի թղթակիցը մեր Համլէդի թարգմանութեան նկատմամբ մի քանի դիտողութիւններ ըրած է, որոնք բացատրութեան կը կարօտին։

Առաջինն թէ փոքր արձակ մաս մը ստանաւորի թարգմանած եմք։ Երկրորդ. «Բայեօք»ը սիրամարգ թարգմանած չեմք։

Առաջնոյն համար մեր պատասխանը չատ պարզ է. այս է թէ անգղիական բնագրին մէջ իր յիշած տողերը ոտանաւոր են և ոչ ոտյնակ։ կ'երեւի թէ այս՝ իր ուշադրութենէն խուսափած է։*

Երկրորդին գալով, այս փոքր ինչ աւելի բացատրութեան կը կարօտի։ Արդարև մեր Արեւելքի թղթակցին յանձնած անգղ. բնագրին մէջ, զոր մեզմէ խնդրած էր, Peacoek սիրամարգ ըսուած է. սակայն այս պարոնը կրնար խորհիլ — եթէ սիրամարգ թարգմանել յարմար դատած լինէինք, դժուարութիւն մը չունէինք այսպէս ընելու, բայց տեսանք որ սիրամարգ բառը որ և է նշանակութիւն չունէր Համլէդի հետեւեալ խօսքերուն մէջ —

> *Քանզի գիտես դու, ով սիրելի Տատօն*
> *Որ այս կործանեալ տէրութիւնն Ադամզդայ*
> *Իրեն կը պատկանէր, եւ այն որ այժմ հոն*
> *կը թագաւորէ կառաբեալ Բայեօֆ մ'է։*

Համլէդ սոյն տողերը թունաւորելու տեսարանէ անմիջապէս առքը արտասանելով՝ իր հօրեղբայրը կ'ակնարկէր, զոր այժմ իր հոգւոյ բոլոր զօրութեամբը կ'ատէր, քանզի անոր մեղապարտութեան դիտակցութիւնն ունէր. հետեւաբար խորհեցանք որ սիրամարգ բառը անյարմար էր, և ուրիշ աղբիւրներու դիմեցինք Բայեօֆ բառի ստուգաբանութեան համար։ Անգղիերէն նոր հրատարակութիւններ ձեռք բերինք, Ֆրանսերէն և գերմաներէն թարգմանութիւնները քննեցինք, և գտանք որ գանազան բացատրութիւններ արուած էին. ոմանք ըսած էին Ձաղքաբա-

---

* Շեքսպիր՝ Համլէդի, Օթելլոյի եւն տեսարաններուն վերջին երկու տողերը սովորաբար յանգաւոր ըրած է։

ֆրանսական ընդհանուր սոսկ մը, ուրիշ մը նախադասական բառ մը, Letourneur մինչև իսկ serpent — օձ — թարգմանած է, հետևաբար բաւականացանք «բայեօ» բառը ընդունիլ ատոր «նախադասական բառ» բացատրութեամբ։

Երբ Պ. Թղթակիցն այսօրինակ աննշան բաներ իրեն քննութեան առարկայ ընելով՝ Համլէդի պէս ծանր գործ մը քննադատած լինել կը կարծէ, պարզապէս մեր գումարը կը չարժէ և ոչ այլ ինչ։

Զմիռնիա 5/17 Յունիս 1899 Գ. Ճ. Ռ.

ԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿԱՆՑ ՎՐԱՅ

Մանուկներու ժառանգական և բարոյական դաստիարակութեան խնդիրը միշտ և ամենուրեք լուրջ խորհրդածութեանց առարկայ եղած է։ Այդ դաստիարակութիւնը, թէև ի հարկէ ձևով և դրութեամբ տեղւոյն և միջավայրին հանգամանաց համեմատ տարբեր, այլ միևնոյն նպատակին կ'ծառայէ, այս է նոր սերունդը լաւագոյն կրթութեամբ օժտել։ Այս նպատակաւ որքան անթիւ անհատներ հասարակային և մասնաւոր դպրոցներ և համալսարաններ կազմած են, նոյնքան վերջին ժամանակներս, ընդարձակ ծաւալ ստացած է մանկապարտէզներու գաղափարը, որ մեր մէջ ևս մուտ գտած է, մանկապարտէզներ ուր գրեթէ միշտ գերմանական դրութիւն անուամբ կրթութիւն մը կ'տրուի մանկանց։ Այս դաստիարակութեան մէջ գլխաւոր պարագան մանկանց հոգեկան, իմացական և բնաւորական ինքնատիպ յատկութիւններն ըլլալով՝ այս մասին անգլիական թերթի մը յետադէմ յօդուածը շատ չահեկան կրնայ լինիլ։

«Գրեթէ ամեն մարդիկ որ հրապարակ կ'ելլեն մանկանց կրթութեան վրայ, նոյն իսկ եթէ ըլլան այնքան կարող որքան Պ. Գալֆուր, կամ այնքան լրջամիտ որքան Հերֆորդի եպիսկոպոսը, որք այս նիւթին վրայ խօսեցան այս շաբաթ, այնպէս կերևայ մեզ թէ սխալ մը կը գործեն։ Անոնց կարծիքով մանկունք մեղրամոմ են և դաստիարակները ճևագէտ կաղապարողներ, թէ սերունդ մը բաւ է միայն ունենայ իմաստութիւն,

անձնազոհութիւն և յարատեւութիւն, իր յաջորդ սերունդը վիճակածին նման ընելու համար։ Այս բանախօսները, թերևս անգիտակցաբար, դարուս ոգւոյն աղղեցութիւնը կ'կրեն, քանզի, անտարակոյս, այս է այդ ոգին։ Իրենց տեսութեանց գուցէ այն դառնութեան մէջ, թէ չափահասները կամակոր, մարդամոլ և վերացական կ'ըլլան՝ նուազ յոյս կ'տածեն մանկանց վերայ և չափազանց հաւատ կ'ընծայեն դաստիարակութեանն։ Այսօր՝ հազարաւոր մարդիկ և ասոնեակ հազարաւոր կիներ կան, որ կրթական ծրագիրներու կ'հաւատան, և կ'կարծեն թէ՝ եթէ մէյն կարենան անոնց հետևիլ, բարոյապէս ապահով են արդիւնքին։ Իրենց իսկ դատողութեամբ իրենք պարտիզպաններ են, որ եթէ ունենան բաւական համբերութիւն, բաւական աչխատասիրութիւն՝ և բաւական ճարտարութիւն կրնան բարդերներ չինել ուզած դոյներով և ուզած ձևերով։ Կ'կարծեն թէ կրնան մանկանց հազորդել ամեն ներշնչում, կրնան անոնց առելի ընել ինչ որ ուզեն, կրնան վերջապէս, մշակել և ջրել զանոնք ճշմարտութեան, արիութեան, խնայողութեան, գերթասրտութեան և, թերևս աւելցնէին իսկ, արդարասիրութեան մէջ, եթէ բնազդմամբ չգիտնային որ այդ վերջին պարագային մաս մ'ալ Աստուծոյ անօրինութեան պարտին թողուլ։ Այս մասին ընտանիքներու մէջ վտանգաւոր չանքերը, համբերութիւնը և անձնուիրութիւնը գրեթէ անհատատալի է, այնքան անհատատալի որքան այն տարօրինակ աչխարհութիւնները որոնց մէջ ծնողաց եռանդը երբեմն կը մղէ զիրենք ճանչցած ենք կրօնասէր մարդիկ որ չեն ուզած իրենց զաւակին ո և է կրօն ուսուցանել, ըսելով թէ, «Աղօթք է մանկանց դիւրաթիւք վիճակէն օգուտ քաղել», ուրիշներ ալ խաչիւ կ'արգիլեն պատմութեան դասը, քանզի այնչափ յաչող ոճրագործութիւններու ուսումն կամ դիւցազնական բռնատերութեան մասին ցոյց տրուած հիացումը անշուշտ սիտի ապականեն դեռատհաս մտքերը։

Ընթերցման վրայ մանուածորաբար կ'հակեն կատակային նախանձով, և հակումները կ'քաջալերեն կամ կ'արգիլեն այնպիսի անձկութեամբ որով դատաիարակութիւնը մշտակայ խոչնդոտ մը կ'դառնայ։ Ծնողք, այսպէս ըսենք, պատրաստ են ամեն գիշեր ելլել տեսնելու համար եթէ տան՝ մինոլորտի բարեխառնութիւնը յարմար վիճակի մէջ է իրենց զաւակաց առողջութեան։ Մենք կ'կարծենք թէ առողջատու յաւակնոտ համոզում մ'է այս, քանզի կ'արգիլէ անհոգութիւնը, վերջ կը դնէ,

օրինակի համար, նախնի ազնուականութեան այն ուղղութեան որով մանկունք ախտաններու ձէջ կը ձեծնային, բայց դարձեալ լոկ ենթադրութիւն մ'է։

Ընդհանրապէս մանկունք ինքնին կը ժեծնան, այսինքն կը հետեւին այն հակումներու որոնք՝ դեռ չծնած՝ իրենց բնաւորութեան և կարողութեան մէջ դրոշմուած են, և պարտզպանին առջև ամենեին տեղի չեն տար։ Կրթելու նպատակաւ արուած դաստիարակութեան վարքերու վրայ ազդեցութիւնը ստէպ գրեթէ ոչինչ է։ Ով որ կը տարակուսի այս մասին բաւ է ակնարկ մը նետել իր շուրջը և անաչառութեամբ քննել ծանօթ ընտանիքներ։ Պիտի տեսնէ որ չատ քիչ բացառութեամբ, մի և նոյն հայրէ և մայրէ ծնած, մի և նոյն ազդեցութեան տակ մեծցած, մի և նոյն դպրոցը կամ մի և նոյն ուսուցչով դաստիարակուած զաւակներ հիմնապէս և անդորմանելի կերպով տարբեր են իրարու։ Մէկուն վրայ կրթութիւնը յաջողած է, միւսին վրայ չէ յաջողած, երբեմն այն աստիճանի որ կը ծածկէ դրական լաւութեան և դրական վատթարութեան միջև եղած ընդարձակ հեռաւորութիւնը։ Իրենց կազմութեան մէջ եղած տարերութիւնն է ։, կը հառաչէ մայրը, որ իր կեանքին ամենալաւ տարիները վատնած է զուր ջանքերով, բոլորովին մոռնալով թէ, բնութիւնը որ անդիմադրելի է, կ'ուժէ միօրինակութիւնը, և թէ որքան մարմնոյ, նոյնքան մտքի և չատ հաւասարար հզօր և տարերութիւններ կան։ Բնաւորութիւնը ինքնին կը կազմուի, կրելով միմիայն ազդեցութիւններ, որ կարծես օդէն կ'ուժան, զոր ծնողք կամ դաստիարակ կարող չեն երբեք չրջելու։ Մանկունք չամաչ ազդեցութեանց տարօրինակ կերպով ընդդիմադիր կերևան։ Այս՝ մեր ամեն կողմ մտայինչրջանակին մէջ կը տեսնուի, արմատականի զաւակը չափաւոր հակում ցոյց կ'տայ դէպի պահպանողականութիւն, կամ աւետարանականի մը որդին դէպի անկրօնութիւն, բայց ապիրատութիւնը միևչև բնաւորութիւնը կը ձգտի, ազատ մարդու մը որպէս չիմար չտալ մը կ'ըլլայ և անմիտ մարդու մը զաւակն զարմանալի կերպով մտայի և հեռատես կրօնականներու հնամի սրբը թէ իրենց որդիք երբէք բարեկիրթ չեն ըլլար անտեղի չափազանցութիւն մ'է, բայց ճշմարիտ է նաև որ կրօնասէր մարդի ընդհանրապէս դժբաղդութիւնն կ'ուենան իրենց զաւակները բացարձակապէս աչխարհասէր, եթէ ոչ բոլորովին վատ-

թար տեսնելու։ Տեղի տալը, իրաք, դաստիարակութեան վրայ ամենակարեւոր ազդեցութիւնը ունի։ «Իմ հայրս», կ'ըսէր երեւելի քաղաքագէտի մը որդին, «միշտ կապոյտ տետրակներ կը կարդայ, հետեւաբար ես ալ միայն վէպեր պիտի կարդամ»։ Անգլիական բարքերու խորը հետաքրքրաշարժ պարագայ մը կայ, որ նոյն իսկ այն ընտանիքներու մէջ, ուր դաստիարակութեան գաղափարը կը տիրապետէ, հայրը իր զաւակը հասարակային դպրոցը կը ղրկէ առանձինն զարգանալու, աւելի զգալով քան խորհելով թէ այս է լաւագոյն միջոցը։ Եթէ իրենց տեսականը կատարելապէս ճիշտ ըլլար, սխալ պիտի լինէր այս ընթացքը և առանին դաստիարակութիւնը միայն ուղիղ կերպլը։ Բայց այսպէս չէ և հայրերը հաստատապէս գիտեն զայս, ոչ դաստղութեամբ այլ բնազդմամբ ու փորձառութեամբ։ Բնաւորութեանց մէջ չկան այնքան զօրաւոր յօդեր որքան երբեմն կերեւին համաձիններու միջև։ Իւրաքանչիւր մարդկային արարածի մէջ գտնուած այն բանը որ իր նկարագրին հիմն, իր ճշմարիտ էութիւնն արմատն է, հեռի է ամեն արտաքին ազդեցութիւններէ և դաստիարակութեամբ այնքան անկարելի է՝ վերածել զայն ուրիշ ջանէ մը որքան գետնախնձոր մը սեպհնի։

Դպրոցական չրջանի մէջ մանկունք իրարու վրայ մեծ ազդեցութիւն ունին։ Ընկերներու ազդեցութիւններէ ետք պէտք է դասել պարագաները, գլխաւորապէս այն պարագաները որ վտառասխրութեան եռանդ և կամք կ'արտադրեն։ Արուեստը կամքի արտայայտութիւն մ'է։ Ասոնցմէ վերջ հարկ է դասել չափահասներու կողմէ տրուած դաստիարակութիւնը, որչափ ալ հոգածու, որչափ ալ խոհական լինի։ Եթէ այսպէս չըլլար աշխարհ չատ աւելի արագ պիտի ընթանար, ամեն նոր սերունդ իր նախորդին ուսերուն վրայ կանգնելով, մինչդեռ ամենքս լաւ գիտենք թէ ամեն սերունդի փորձառութեան երեք քառորդը յաջորդ սերունդին մանուկ տղայոց և աղջկանց վրայ կ'սպառի։ Հին առածը միշտ ճիշտ է, — «Ո՜հ, սիրելի զաւակս, այդ ամեն բաներու ունայնութիւն և յիմարութիւն ըլլալը, արդէն տեսած եմ»։

«Այո՛, մայր, բայց ես ալ կ'ուզեմ անոնց ունայնութիւն և յիմարութիւն ըլլալը տեսնել»։ «Ձիւղին ծռուելով ծառը կը հակի», ճիշտ է այս . . . ծառերու համար միայն և ոչ թէ, կատարեալ առմամբ, մարդկային արարածներու համար»։

ՅՈՒԱՆ.

ԻԶՄԻՐԵԱՆՑ ՄՐՑԱՆԱԿԻ ՀԱՆԴԷՍԸ

Ներկայ ամսոյս 8ին Գալաթիոյ խորհրդարանին մէջ կատարուեցաւ Իզմիրեանց մրցանակի հանդէսը։ Ս. Պատրիարքը օրհնութեամբ բանալով հանդէսը՝ Յանձնաժողովոյ ատենապետ Տ. Մկրեան Հայրը կ'կարդայ տեղեկագիրը։

Այս տարի Յանձնաժողովին ներկայացուած վեց երկասիրութիւններէն ոչ մէկը արժանացած է ամրողջական մրցանակին որ երեք անհաւասար մասերու բաժնուած է և հետևեալներուն տրուած։

Ա. 30 ոսկի՝ Տ. Մակար Եպիսկոպոս Բարխուդարեանին՝ իր Աղուանից երկիր եւ Դրացիք, ես Արցախ, երկհատոր գործին համար, տպագրուած Թիֆլիզ և Բագու, 1893 և 1895ին։ Այս տեղագրական աշխատասիրութեան քննութիւնը յանձնուած էր Ս. Երուսաղէմի միաբան Տ. Սահակ Եպիսկոպոս Խապայեանին։

Բ. 20 ոսկի՝ Վիէննայի Մխիթարեաններէն Հ. Յակոբոս վարդապետ Գոճեանի՝ իր Հայք Զմիւռնիա եւ իր շրջակայս երկհատոր տպագիր գործին համար, որուն քննութիւնը յանձնուած էր Յ. Գաբրիէլ Լիփենսիոյ։

Գ. 15 ոսկի Յարութիւն Էֆ. Գ. Մրմրեանի։ Հին օրեր եւ այդ օրերուն մարդը՝ Յովհաննէս Պրուսացի Տեղոյնից կենսագրական մեծագիր աշխատութեանը համար որուն քննութիւնը յանձնուած էր Տ. Խորէն Արքեպիսկոպոս Աշըքեանի։

Ասոնցմէ զատ, այս տարուան ներկայացուած միւս երկասիրութիւններն էին՝ Իմացական Զարգացում Հայոց ի հին ժամանակաց մինչեւ մեր օրերը (1875) Տքթ. Ն. Տաղաւարեանի։ Հայերէն ուսումնասիրութիւններ, Կրիգոր Վանցեանի, — Հաւմեմատական հետազօտութիւն մը և Պոակ մը Փրխարիխ Միւլլերի գերեզմանին վրայ, երկու տպագիր աւետարկներ, հեղինակութիւն Պ. Կարապետ Յ. Պատմաճեանի։

Տեղեկագրին ընթերցումէն ետքը, խօսք առաւ Նուռուֆեան Տիգրան էֆ., շնորհակալութիւն յայտնելով Իզմիրեանց մրցանակի յանձնաժողովին, ի վեր հանելով սա պարագան թէ եղած կտակը կ'գործադրուի այսքան տարիներէ ի վեր յարատեւութեամբ։ Մեր մէջ, ըսաւ, եթէ երբեք քիչ կտակներ կ'ըլլան, պատճառը սա է որ կտակարարները կը վախնան թէ մի՛ գուցէ

կաւակին չգործադրուի իրենց մահէն ետքը, և սակայն յարեց այս յանձնաժողովը ապացոյց է թէ կտակները անգործադրելի չեն մնար, Ա.պ. Վարչութեան ձեռքը անցնելէ ետքը։

Յետոյ խօսք առաւ Ս. Պատրիարք Հայրը, և ինքն ալ յանձնաժողովին յարատեւութիւնն ու աշխատութիւնը գովելէ ետքը, ընդհանուր տեսութիւն մը ըրաւ կտակներու մասին և խօսքը ընդլայնելով Եւստաֆեան էֆէնտիի դիտողութեան վրայ՝ թէ չատեր իրենց կտակին անգործադրելի մնալէն կը վախնան, առարկեց թէ այն բոլոր կտակները՝ որոնք Ա.պ. Վարչութեան ձեռքը անցած են, յարատեւութեամբ կը գործադրուին կտակատարին կամքին համաձայն, ինչպէս Իզմիրեանց կտակը՝ որ 15 տարիէ ի վեր կը գործադրուի, չնորհիւ գործունեայ յանձնաժողովին՝ որ անոր գործադրութեան հոգը ստանձնած է անձնուիրաբար։ Կան, ըսաւ, կտակներ ալ, որոնք իրաւ է թէ գործադրութեան չեն մտած տակաւին, բայց ատոր յանցանքը վարչութեան վրայ չէ որ կը ծանրանայ. անոնց չգործադրուելուն պատճառ են այն դժուարութիւնները, որոնց կը բաղխուի սկզբնական աշխատութեանց միջոցին։ Յետոյ, Ս. Պատրիարք Հայրը օրհնեց լուսահոգի Իզմիրեանցի յիշատակը և հրաւիրեց բոլոր հայ բանաւէրները, որ անոր կտակին համապատասխանող աշխատութիւններ պատրաստեն ու միևնոյն ատեն իրենք ալ օգտուին այդ կտակին տրամադրութիւններէն։ Այս առթիւ դիտել տուաւ թէ 15 տարիէ ի վեր կտակին պահանջները լիովին գոհացնող ո՛և է աշխատասիրութիւն մը գրեթէ չէ ներկայացուած և թէ վարձատրուած միւս գործերն ալ ընդհանրապէս օգտուած են կտակին աւելի կամ նուազ ներող տրամադրութիւններէն։ Յանձնաժողովը, աւելցուց, կը գտայ այս պարագան և կ'ուզէ ի՛նք առաջարկել կտակին պահանջը լիովին գոհացնող նիւթեր, զանոնք մրցումի դնելու համար, սակայն դեռ չի հաստատած այս բանը ընելու։ Կը սպասէ որ այս մրցանակաբաշխութիւնները և քննիչներու դիտողութիւնները՝ բարեյիշատակ Իզմիրեանցի կտակին բուն պահանջը գոհացնելիք աշխատութիւններուն ի՛նչ կերպով գրուելիքը զգացնեն մրցակիցներուն։ Այդ զգացումին արթնցած ըլլալը տեսնելէ ետքը միայն պիտի համարձակի ի՛նք առաջարկել մրցման նիւթեր և ըստ այնմ վարձատրել առաջին հանդիսացողները։

Ս. Պատրիարք Հայրը ըսաւ նաև թէ կտակին մէկ տրամադրութեան համաձայն, Յանձնաժողովը տարուէ տարի խնա-

յուած պրամները պիտի յատկացնէ մասամբ մըս ժամանակէն ի լոյս ընծայելու Թղթոց Գիրքը՝ ձեռագիր, որ ցարդ տպագրուած չէ։ Աւելցուց թէ յանձնաժողովը իրաւունք ունի նաև վարձատրելու մեր նախնեաց մատենագրութեան վերաբերող գիրքերու աշխարհաբար թարգմանութիւնը, բան մը՝ որուն օրինակը տուած է արդէն քանի մը տարի առաջ՝ իր բոլոր թերութիւններուն հակառակ վարձատրելով Խորէն եպիսկոպոս Յռեփաննէի Խորենացիի թարգմանութիւնը, այդ կերպով ուզելով զրդիռ տալ ուրիշներու՝ որպէս զի իրենք ալ ձեռնարկեն նմանօրինակ աշխատութեանց։

Ս. Պատրիարք Հայրը կարճ ատենքով մը փակեց հաղէսը, օրհնելով Իզմիրեանցի յիշատակը, ուրկէ եաքը օշարակով պատուասիրուեցան բոլոր ներկաները։

ՍՐԵՒԵԼԻ

ՔՆՆԱՔԱԿՆ

Այս անգամ խազագութեան հրնշտակն՝ Աբէլի վահանը հագած՝ կ'առաւտնի ակրոթեանց գլխուն վրայ և ապագայ ահաւոր պատերազմի մը բոլոր ազէտալի նշանները ցոյց տալով՝ կ'ապտնայ այրել ու աւերել ամէն պիւտճագիտական պաշինք, կ'ըսէն յոռետեսները, մինչդեռ Պ. Սկէտ, անդլիացի այս հռչակաւոր հրապարակագիրն, որ ի նպաստ խաղաղութեան մարդասիրաբար երկին ու երկիր գոռգոռեց, որ Անգլիոյ մի շատ քաղաքներու մէջ խաղաղասիրական ակումբներ սարքեց, խաչակրութիւններ ու պատգամաւորներ կազմակերպեց, մէկ արտոյ և մէկ կանանց ձեռօք, որ ներկայացան պաշտօնական մարմիններու և յատկապէս ուսս դեսպան Պ. Սդալի Գնսպտնախորհրդին նշանակուած նախագահին, վեհափառ Զարին իրենց երախտագիտութիւնն յայտնելով և աղաչելով որ խաղաղութեան խորհուրդն ի կատար հանելու համար ամէն ջանք ի գործ դրսի, Պ. Սկէտ, կ'ըսենք, դեռ կ'հաւատայ որ Գնսպտնախորհուրդն ապարդիւն չմնաց, թէ՝ եթէ ոչ լիովին, գէթ սկզբնմբ իր նպատակին հասաւ, քանի որ պատերազմի ազէտները մեղմելու և իրաւարտարական դրութիւն հաստատելու միջոցներ

անօրինեց։ Պ. Սպէտ, որ լեզուագէտ, ձեռներէց և մարդասէր գրիչ մը լինելէ զատ՝ անկեղծ ռուսապաշտ մ'էէ, կրնայ խրատունք ունենալ պնդելով լատահեռներու հետ որ ապագայ սերունդը պիտի վայելէ վերջապէս խաղաղութեան բարիքը, բայց ցաւալին այս է, որ անգլիացի հրապարակագիրն ստէպ իր տեսութեանց մէջ յստակաբար կ'ծեայ և իր պաշտպանած դատերն ու սէրութիւնները անգամ իրեն դէմ կ'դառնան, ինչպէս, օրինակի համար, Ռուսաստան մեռա չգտաւ իր գրած մի գործն, Պատերազմ ընդդեմ պատերազմի, ի պաշտպանութիւն Զարին խորհրդին, վասն զի Պ. Սպէտ տակաւին քալ չճանչեր այն սէրութիւնն որու վարչային ու ընկերային վիճակն համընթաց կ'նկատէ ուրիշ քաղաքակիրթ սէրութեանց, վասն զի Պ. Սպէտ տակաւին անտեղեակ է որ իր գրբոյկին մէջ դատած սկզբունքն տակէն են այն երիրին մէջ որու միայն արտաքին շարժով շլացած՝ իր ներքսղներն յօրինած է և զես կ'յօրինէ, փափաքելով որ, Անգլիոյ և Ռուսիոյ մէջ նիզակակցութիւն մը կազմուի, որու մէջ աշխարհի գերագոյն բարիքը կ'տեսնէ։ Արդէն ժողովուրդներն այդ տեսակ անբնական նիզակակցութեանց համն առած, պիտի նկրտին անշուշտ հետզհետէ համերաշխութեամբ գործել և իրենց փոխադարձ շահերուն աւելի և իրազեկ լինելով՝ այնպիսի դաշնագրութիւն մը կազմել, որով խաղաղութեան սերտագոյութիւնն աւելի ապահով հիման վրայ հաստատուի քան դիւանագիտական բանակցութեամբ ու պայմանագրութեամբ։

Եւ արդէն ի՞նչ նպատակ ունին եւրոպական այլ և այլ ժողովուրդներու դանգատներն ու խրտմունքը, որ երբեմն ծանր խռովութեանց կ'յանգին, եթէ ոչ ընկերային ու քաղաքական դանագան խնդիր լուծելով ազգերու մէջ քան կառավարութեանց մէջ համաձայնութեան ու միութեան գրաւականներ աւելցնել ու տարածել։ Եւ իրօք, ի՞նչ տեսարան կ'ընծայեն մեզ այսօր Պելժիա իր ընտրական վէճերով, Աւստրօ-Հունգարիա իր պատահան պայմանագրութեամբ և այլազան ցեղերու հակառակութեամբ, Սպանիա իր ելմտական գործերու շիտութեամբ, Նոյն իսկ Ռուսիա Ֆինններու գժգոհութեամբ և համաբարանները վախճանին ծագած խառնակութեամբ, եթէ ոչ հանրային ձգտմանը գլացած իրաւանց սերտանալու, այս է՝ լուսաւորութեան չահով խաւարային նախապաշարմանց հալածելու, և հետևապէս ընդհանուր խաղաղութեան գատին համար մեքտան-

լու։ Պևլմա կղերամիտ կառավարութեան մը ներքև ժողովրդեան օրինաւոր պահանջմանց անզգայ կ'մնայ, և այս վերջին օրերս ընարտղութեան իրաւունքը սեղմող օրինագծի մ'առթիւ ահագին փոթորիկ մը կ'ծագի, առ հասարակ իբրև խաղաղասէր, գործունի, համեստ հռչակուած այս ժողովրդեան մէջ, և գանազան քաղաքներէ բողոքներ կ'լսուին, խռովայոյզ ցոյցեր կ'տեսնուին այդ տնօրէնութեան դէմ այնպէս որ կառավարութիւնը բուռն միջոցներու կ'դիմէ որպէս զի այդ շփոթ պայքարները վերջ տայ, թէև ի վերջէ ժողովրդեան պիջումներ ընելու պիտի բռնադատուի։ Ոչ նուազ հետաքրքրական է Սպանիոյ մէջ ծագած շարժումն, ուր ժողովուրդը տարիներէ ի վեր կրաւորական դիրք մը բռնած՝ մէկ կողմէ ազնուական խրախուսուած դաւակարգի մը բռնութեան, միւս կողմէ կրօնամոլ կղերի մը ճնշման ներքև, այս անգամ կ'ընդվիզի կառավարութեան այն տնօրէնութեան դէմ, որով՝ վերջին սպանամերիկեան պատերազմէն յառաջ եկած պանձային մնանկ վիճակին դարման բնելու մտօք, տուրքերը ծանրացուց, ընդհանուր զժգոհութեան առիթ տալով, այնպէս որ կառավարութիւնը կ'ստիպուի բուռն զօրութեամբ զսպել Սպանիոյ զվաւեր քաղաքները ծագած խռովութիւններն և մէկ քանին պաշարման վիճակին մէջ դնել, մանաւանդ այն կողմերն ուր ժէզուիտներու վանական հաստատութիւնները յարձակումներ կրեցին։

Սպանիա իր գաղութներուն վերջին բեկորներն ալ Գերմանիոյ ծախից մեծակակ գումարի մը փոխարէն, այսինքն՝ Քարոլինեան, Մարիանեան և Բալոեան կղզիներն թերևս ընդունած ծանր գասերէն սթափած՝ Սպանիա պիտի չանայ վէմ իր ներքին վիճակը բարւոքել, այնպէս որ ժողովուրդն աւելի ազատ հիմնարկութիւններ վայելէ, ազնուապետական դասակարգին զսծէն և կրօնամոլներու ներգործութենէ ազատի։ Հաստատական է որ Ֆրանսան ևս ազատի վերջապէս այն տագնապէն որով չորս հինգ տարիէ ի վեր կ'յուզուի, կ'բորբոքի Տըբէյֆիւսեան տնվերջանալի գաւեն պատճառաւ։ Ընդհանրապէս դաւառական ժողովուրդն անտարբեր՝ կառավարութիւն, ժողովներ, պաշտօնեաներ, զօրապետներ, ու օրէնսգէտներ ժամանակէ մ'ի վեր կ'խօրհին, կ'շարժին, կ'ուտեն ու կ'խմեն Տրէյֆիւսի խնդիրն իբրև խրատիչակ իրենց աչքին առջև ունենալով։ Կարծես թէ Ֆրանսայի բազդն ու ապագան այդ խնդրոյն լուծումէն կախում ունի, խնդիր՝ որ ուրիշ երկրի մէջ սակ իբրև գա-

տական առևտրականներու վերաբերող գործ, անձայն ու անշշուկ պիտի վճռուէր։ Բայց Հապէս Տրէյֆիւս պատրուակ մ՚է եղած հակասեմական, միապետական ու ժէզուիտական կուսակցութեանց համար՝ հանրապետութեան դէմ պատերազմելու, ինչպէս Օռէօյլի, Լօնշանի մէջ եղած թշնամական ցոյցերն Նախագահին դէմ լիապէս հաստատեցին, ինչպէս նաև Տիւբուի պաշտօնէութեան թոյլութիւնն, որ ընդհատ, և վ՚ալդէկ-Ռուսօի պաշտօնէութիւնը յաջորդեց, երկար բանակցութիւններէ ետք՝ մի միայն վտանգի մէջ կարծուած հանրապետական հիմնարկութիւնները պաշտպանելու համար ներքին ու արտաքին թշնամիներու դէմ։ Այժմ Տրէյֆիւս, վճռաբեկ ատեանին վերաքննութեան վճռոյն վրայ, Սաւանոյի կղզիէն զարձած՝ պիտուրական ատեանի մը առջև օգոստոսի սկիզբները պիտի դառնայ ի Ռէն, և տարակոյս չկայ որ իր անմեղութիւնը պիտի հաստատուի։ Հիմակ մեքերը բիչ շատ հանդարտած են և տրամբքը վճռոյն համակերպելու տրամադրութիւններ կ՚երևին Տրէյֆիւսի սիներիմ թշնամիներու կողմէ անգամ։ Եւ Ֆրանսա որ Բարիզի Ազատահանդէսը կ՚պատրաստէ, որ աւելի մեծ, աւելի նշանաւոր ձեռնարկներու սահմանուած ազգ մ՚է, յուսալի է որ Տրէյֆիւսի գործն վերջնական անօրինութեամբ իր բնական վճռակը գտնէ։ Մարշան և իր ընկերներն նոանդազին ընդունելութիւն մը գտան ի Ֆրանսա, ինչպէս նաև զօրապետ Կալիֆէի, Մատակասկարի այս կղզիաւորիչ կուսակալը։ Ռուսիոյ Ձարին հրամանաւ սկսեր են պատապարանք այլուր վոխադրելու համար խորհուրդներ կ՚կազմուին։ Ամէն կ՚սպասենայ, կ՚ըսեն, այս երկրին հարատևչին կռմիերն, բայց ռուսական քաղաքականութիւնն, որ Անգլիոյ հետ նոր գաշն մը կ՚կնքէ Չինաստանի մէջ երկուսակը շինուելիք երկաթուղիներու և ի գործ դրուելիք աղեցութիւններուց մասին, յաղթական կ՚հանդիսի ամեն կողմ։

եթէ չը վճարէք այս ինչ օրը, այն ինչ տեղ, սա չափ դումար մը կամ դումարներ, ինչպէս որ պայմանին մէջ որոշուած է, թող տուգանքն ըլլայ ձեր գեղեցիկ միսէն ճիշտ լիտր մը, որ իմ ուզած տեղէն պիտի կտրուի։

Անթօնիօ. — *Մուդիւ դոհ եմ և այդպիսի մուրհակ մը ստորակնքելու պատրաստ և պիտի ըսեմ թէ Հրէան շատ բարեսրտութիւն ունի։*

Պասանիօ. — *Ինծի համար այսպիսի մուրհակ մը պէտք չէ որ կնքէք, լաւագոյն է որ կարոտանքիս մէջ մնամ։*

Անթօնիօ. — *Մի վախնար, մարդ. յանձնառու թիւնս կատարելէ չը պիտի թերանամ. դալիք երկու ամսոյ մէջ, որ է պայմանաժամին լրացումէն ամիս մ'առաջ, այդ մուրհակին երիցս եռապատիկն արժող ապրանք պիտի հասնին ինծի։*

Շայլօք. — *Ո՛ Հայր Աբրահամ, տեսէք սա քրիստոնեաները, որոնց դժնեայ արարքը, ուրիշներու խորհուրդէն կասկածիլ կը սորվեցնէ իրենց։ Խնդրեմ, ըսէք ինծի, եթէ օրին չը վճարէ, տոյժը պահանջելով ինչ պիտի շահիմ։ Մարդու մը մարմնէն կտրուած լիտր մը մարդկային միսը, ոչ այնքան յարդի է որչափ է ոչխարի, կովի և այծի միսը, դարձեալ կ'ըսեմ, անոր համակրութիւնը շահելու համար է որ այս բարեկամական առաջարկը կ'ընեմ. եթէ ընդունի, լաւ. եթէ ոչ՝ մեզ բարեաւ և սիրոյս համար կը խնդրեմ ձեռնէ մի բամբասէք գիս։*

Անթօնիօ. — *Այո՛, Շայլօք, այդ մուրհակը պիտի կընքեմ։*

Շայլօք. — *Ուրեմն իսկոյն նստարին քով միտնանք, այս ղուարճալի մուրհակին համար հրահանգ տուէք. ես չիտակ պիտի փութամ տուգաթները բերելու, տանս ալ պիտի նայիմ որ անհոգ ծառայի մը անվստահելի հսկողութեան յանձնուած է, և անմիջապէս ձեզի հետ կ'ըլլամ։*

(*Շայլօք դուրս կ'ելնէ*)

Ամֆօնիս. — Փուֆ՛, ապնիւ Հրէայ, Ա՛յս Հրէան Քրիստոնեայ պիտ՛ ըլլայ, ղի երթալով բարեսիրտ կը դառնայ:

Պասանիս. — Ընդդամի մը մարքէն ծնած հեչտին պայմաններըը չեմ սիրեր:

Ամֆօնիս. — Օն երթանք! ասոր մէջ վախնալու բան մը չը կրնար ըլլալ, նաւերն այն օրէն ամիս մ՛առաջ պիտի հասնին:

(Դուրս կ՛երթան)

Ը. ԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԿԵՐ 1.

Պեղմօներ, Բօրշիայի տան մէջ սենեակ մը: Բոնբիւն փողերու:

Ներս կը մտնեն ՄՕՐՕՔԻ ԻՇԽԱՆԸ, ԲՕՐՇԻԱ, ՆԵՐԻՍԱ եւ ուրիշ հետեւողներ

Մօրօք. — *Մի անգոսնէք դիս իմ գոյնին համար, սաուերաթոյր համազգեստս լուսափայլ արեւու, որու դրացին եմ և ժօտը ննած, բերէք ինծի դեղեցկագոյն արաբածը Հիւսիսի տակ ծնած, ուր փերասի հուրը հալիւ կը հայէ սառնիկները և ձեր սիրոյն համար ճեղք բանանք մեր մարմնէն ցուցնելու թէ որու արիւնը աւելի կարմիր է, անորը՝ թէ իմս: Բեզի կըսեմ, տիկին, իմ այս տեսքը քաջեր վախցուց. սիրոյս վրայ կ՛երդնում որ մեր կողմերու խիստ հիանշմար կոյսերը զայն սիրեցին: Ա՛յս գոյնս երբէք չեմ ուզեր փոխել, եթէ ոչ ձեր մխաքը չահելու համար, փափկասուն Թագուհիս:*

Բօրշիա. — *Ընտրութեանս մէջ սոսկապէս կուսական աչքերու կամաճաճ պատասխաններէ չեմ կրնար առաջնորդուիլ. ասկէ զատ իմ բախտին վիճակահանութիւնը*

կամաւոր ընտրութեան իրաւունքէն կը զրկէ զիս: Բայց եթէ հայրս իր լմնաստութեամբը աղատութիւնս սեղմած և զիս բռնադատած չըլլար զինքս երբեք կին չանձնելու՝ որ ձեղի ըսած կերպովս պիտի կրնայ զիս չահիլ, դուք ալ, մեծահամբաւ իշխան, մինչև ցարդ լինելի երևցած որ և է թերնածուի չափ հաւանականութիւն կ'ունենայիք սէրս դրաւելու:

Մօրաք. — Ասոր համար իսկ ձեռնէ չնորհակալ եմ: Ապա ուրեմն, կ'աղաչեմ ձեղի, զիս արկղիկներուն մօտ տարէք, որպէս զի բախտս փորձեմ: Ցանուն այս վաղակի, որ սպանեց Սօֆին, և Պարսիկ իշխան մը որ մեծ ինքնակալի մը դէմ երեք ճակատամարտ չահած էր, կը խոնարհեցնէի ամենէ դժնի աչքերը որ երբէք նայած են. աշխարհի վրայ ապրող ամենէ անվեհեր սիրտը քաջութեամբ կը գերազանցէի, ծծող կատակները մատակ արջին ստինքէն կը խլէի, այո՛, իր որսին դէմ մռնչող առիւծը կը ծաղրէի քեզ չահելու համար: Բայց ափսոս! եթէ հերքիլէս և լիքաս չունկ խաղան որոշելու համար թէ իրենցմէ որն է լաւագոյն մարդը, բարձրագոյն թիւը, բախտին չնորհիւ, կրնայ տակաւ ձեռքէն ելնել. այդպէս Ալխիաես իր մանկաւազէն պարտուած է, այդպէս ես ալ, կոյր բախտէն առաջնորդուած, կրնամ կորանցնել անիկա՝ դոր աւելի անարժան մը թերևս չահի և այդ կորուստէն վշտահար մեռնիլ:

Բօրջիա. — Պէտք է ձեր բախտին հպատակիք, կամ բնաւին ընտրել չը փորձէք և կամ ընտրելէ առաջ երդնուք երբէք ամուսնութիւն չընծայել ո և է կնոջ եթէ սխալ ընտրէք, ուսսոի զգոյշ եղիք:

Մօրաք. — Կ'ընդունիմ այդ պայմանը: Օ՛ն, իմ բախտիս առջև տարէք զիս!:

Բօրջիա. — Նախ տաճարը երթանք. ճաշէն ետքը կը նայք ձեր բախտը փորձել:

Մօրաք. — Ուրեմն բարի յաջողութիւն, որով մարդերու ամենէ երջանիկը կամ թշուառը կրնամ ըլլալ:

(Փողերու հնչիւն: Դուրս կ'երթան:)

Ծ.Թ.

ՊԱՏԿԵՐ 2.

Վենետիկ. վտղոց մը։

ԿԸ ՄՏՆԷ ԼՕՆԸԼԸԹ ԿՕՊՕ

Լօնըլըթ. — Իրօք, խիղճս պիտի թոյլատրէ փախչիլ տիրոջս՝ սա Հրէին քովէն։ Սատանան արմուկիս եռին է և զիս կը փորձէ ըսելով, « կօպօ», « Լօնըլըթ կօպօ », « բարի Լօնըլըթ », կամ « բարի կօպօ », կամ « բարի Լօնըլըթ կօպօ, սրունքներդ բա՛ց, շարժելու սկսէ, փախի՛ր »։ Խիղճս կ'ըսէ, « Ո՛չ, զգոյշ եղի՛ր, Համեստ Լօնըլըթ, զգոյշ եղիր Համեստ կօպօ », կամ վերը ըսուածին պէս « Համեստ Լօնըլըթ կօպօ, մի փախի՛ր, փախուստը արհամարհէ՛ »։ Լաւ, սակայն անվեհեր սատանան վազվզել կը պատուիրէ։ « Ցէ՛! » կ'ըսէ սատանան. « Ի բաց! » կ'ըսէ սատանան. « յանուն երկնից, քալ որոշում մը տուր և փախի՛ր », կ'ըսէ սատանան։ Լաւ, սակայն խիղճս՝ սըրտիս վրէն վար կախուած, մեծ իմաստութեամբ կ'ըսէ ինձի, « Համեստ բարեկամս Լօնըլըթ, Համեստ մարդու մը զաւակն ըլլալով, կամ լաւ ևս Համեստ կնոջ մը զաւակն ըլլալով, քանզի իրաւ է որ հայրս անճահ բան մ'ըրաւ, խանձոտ բան մը՝ որ տեսակ մը համ ունէր. արդ՝ խիղճս կ'ըսէ. « Լօնըլըթ, մի չարժի՛ր »։ « Շարժէ՛ », կ'ըսէ սատանան։ « Մի չարժիր » կ'ըսէ խիղճս։ « Խիղճ, կ'ըսեմ, ապիկ կը խրատես »։ « Սատան, կ'ըսեմ, ապիկ կը խրատես »։ Խղճիս հնազանդելու համար հարկ է որ Հրէայ տիրոջս քով մնամ, որ, իսկոյն ամթի, տեսակ մը սադան է և երթէ Հրէէն փախչիմ՝ սատանին հնազանդած պիտի ըլլամ, որ, ձեր յարգանքը պահելով, նոյն ինքն դևն է։ Ամրագրեալ այս Հրէան նոյն ինքն մարմնացեալ սատանն է և ճշմարիտը ըսելով, խիղճս տեսակ մը դժնի խիղճ է, որ այս Հրէին քով մնալ կը խրատէ ինձի։ Սատանին խրատը աւելի բարեկամական է։ Պիտի փախչիմ, սատան, ոտքերդ ձեր հրամանին տակ են. պիտի փախչիմ։

կը մտնեն ՄԵՐՈՒՆԻ ԿՈՊՈ, սակաւ մը բռնած

կոպօ. — *Տէր երիտասարդ, կ'աղաչեմ ձեզի, Տէր Հրէին տան ճամբան որն է ?*

Լօնսլըթ. — *Մեկո՜ւթ. Ո՛ երկինք, ասի իմ հարազատ հայրն է, որ կարճատես է. ալ աւելին, դրեթէ կոյր ըլլալուն դիս չը ճանչնար, զայն չփոթելու պիտի չանամ։*

կոպօ. — *Տէր երիտասարդ աղնուական, կ'աղաչեմ ձեզի, Տէր Հրէին տան ճամբան որն է ?։*

Լօնսլըթ. — *Առաջին անկիւնէն ալ ձեռքի կողմը դարձէք, յաջորդ անկիւնէն՝ ձախ ձեռքի կողմը, բայց յիրաւի, միւս անկիւնէն ոչ մէկ ձեռքի կողմը մի դառնաք, այլ անուղղակի Հրէին տուր գացէք։*

կոպօ. — *Տէր ողորմեա, այս ճամբան դտնել դժուար պիտ' ըլլայ։ կրնաք ինձի ըսել թէ Լօնսըլըթի անուն մէկը, որ անոր քով կը կենար, դեռ կը կենայ հոն թէ ոչ ?։*

Լօնսլըթ. — *երիտասարդ Տէր Լօնսըլըթի վրայ կը խօսիք ?։ Մեկո՜ւթ. Ուշ դրէք հիմա, հիմա իր աչքերուն չուրերը պիտի վազցնեմ։ երիտասարդ Տէր Լօնսըլըթի վրայ կը խօսիք?*

կոպօ. — *Անիկա « տէր » մը չէ, այլ աղքատ մարդու մը գաւակը. անոր Հայրը, թէև ըսողը ես եմ, պատուաւոր խիստ աղքատ մարդ մ'է և փառք Աստուծոյ, ապրելու արժանի։*

Լօնսլըթ. — *Լաւ, թող Հայրը ինչ կուզէ ըլլայ, ձեզնք երիտասարդ տէր Լօնսըլըթի վրայ կը խօսինք։*

կոպօ. — *Ձեր յարգութեան բարեկամը Լօնսըլըթ ըսել կուզէք, Տէր։*

Լօնսլըթ. — *Բայց կաղաչեմ, ծերունի, կը խնդրեմ երիտասարդ Տէր Լօնսըլըթի վրայ կը խօսիք?։*

կոպօ. — *Լօնսըլըթի վրայ, եթէ ձեր սիրութիւնը հաճի։*

Լօնսլըթ. — *Ապա ուրեմն, տէր Լօնսըլըթ։ Մի խօսիք տէր Լօնսըլըթի վրայ, Հայրիկ, վասն զի երիտասարդ*

տոհմիկը, ըստ բախտիդ և ճակատագրոյդ և անոնդ նման անհնթեթ ասքերու, երեք քոյրերու և պիտու թեան ասոր նման ճիւղերուն, իրօք, մեռած է, կամ ինչպես հասարակ ոճով կրնայիք ըսել, երկինք գացած է:

Կոպօ. — ինչ կ'ըսէք, Աստուած չընէ. տղան ծերութեանս գաւազանն էր, ճշմարիտ նեցուկս:

Լօնսլօթ. — Արդեօք ցուպի մը կամ դուկանի մը, գաւազանի մը կամ նեցուկի մը կը նմանիմ? : Ձիս կը ճանչնաք, հայրիկ? :

Կոպօ — վայ ինձ! չեմ ճանչնար, երիտասարդ տոհմիկըս. բայց, կազաչեմ, ըսէք ինծի, իմ տղաս, Աստուած ողորմի հոգուն, մեռա՞ւ թէ կ'ապրի? :

Լօնսլօթ. — Ձիս չէք ճանչնար, հայրիկ? :

Կոպօ. — Եղա՛ւկ, տէր, կարճատես եմ, ձեզ չեմ ճանչնար:

Լոնսլօթ. — Իրա՛ւ, եթէ սուր աչքեր իսկ ունենայիք, կրնայիք զիս չը ճանչնալ, իմաստուն հայր մ'է այն, որ իր բուն զաւակը կը ճանչնայ: Լա՛ւ ուրեմն, ծերունի, ձեր զաւակէն լուրեր տամ: Ձեր օրհնութիւնը տուէք ինծի, ճշմարտութիւնը կը յայտնուի, մարդասպանութիւնը երկար չը կրնար պահուիլ, մարդու մը զաւակը կրնայ, բայց վերջապէս ճշմարտութիւնը կը յայտնուի:

Կոպօ. — Կ'աղաչեմ ձեզի, ցէր, ոտքի եղէք. վատահ եմ որ դուք իմ տղան Լօնսլըթը չէք:

Լօնսլօթ. — Կ'աղաչեմ ալ ատոր վրայ պարապ խօսքեր չըսենք. բայց ձեր օրհնութիւնը տուէք ինծի եւ այն Լօնսլըթն եմ որ ձեր տղան էր, ձեր որդին է և ձեր զաւակը պիտ'ըլլայ:

Կոպօ.—Ձեմ կրնար հաւատալ թէ դուք իմ որդին էք

Լոնսլօթ. — Այդ մասին ես ալ չը գիտեմ թէ ինչ պէսք է հաւատալ, բայց ես Լօնսլըթն եմ Հրէին մարդը և ապահով եմ որ ձեր կինը Մարճըրի իմ մայրն է:

Կոպօ. — իրա՛ւ է, կնոջս անունը Մարճըրի է: Կ'երդնում որ եթէ դուն Լօնսլըթն ես, իմ միսն ու արիւնն

իր

*եւ փառք Աստուծոյ, մօրուքդ որչափ մեծցեր է. ծնօ-
ւիդ վրայ աւելի մաղ ունիս, քան թէ Տօպչին՝ իմ կա-
ռաչին՝ իր պոչին վրայ։*

*Լօնդրլրի.— Կ'երեւի թէ Տօպչինի պոչը եւս եւս՝ կը
մեծնայ. ապահով եմ որ երբ վերջին անգամ զայն տե-
սայ, պոչը աւելի մազոտ էր քան գէմքս։*

*Կօպօ.— Տէր Աստուած, որչափ փոխուեր եմ! Ինչ-
պէս կ'երթամ դուն և աերդ? Ինոր ընծայ մը բերի։
Ինչպէս կ'երթամ հիմա?:*

*Լօնդրլրի.— Աղէկ, աղէկ. բայց իմ մասին փախչելու
որոշում տուած ըլլալուս, կենալու որոշում չպիտի տամ,
մինչև որ բաւական տեղ չը փախչիմ։ Տէրս ճշմարիտ հը-
բեայ մ'է։ Ընծայ մը տալ անոր! խեղդան մը տուէք. ա-
նոր ծառայութեան մէջ նքմեցայ. կրնաք ունեցած բո-
լոր մատերս համրել կողերովս։ Հայր, ուրախ եմ որ ե-
կաք. ձեր ընծան տուէք ինծի, տէր Պասանիօ անուն մէ-
կու մը նուիրելու համաձ որ, իրօք, չքնաղ նոր համազ-
դեստներ կուտայ. եթէ անոր ծառայութեան չը մտնեմ
մինչև աշխարհի մուտ ծայրը պիտի փախչիմ։ Ո հաղուա-
գէպ բարերաստուածիւն, այն մարդն ալ հոս կուգայ!
խօսեցէք անոր, հայր, Հրեայ ըլլամ եթէ ալ ևս Հրէին
ծառայեմ։*

ՊԱՍՍԱՆԻՕ կը մտնէ ԼՕՆԶԱՐՏՈՅԻ եւ ուրիշ հետեւորդներու հետ

*Պասանիօ.— Լաւ, այդպէս ըրէք, բայց պէտք է այն-
պէս մը չտապել որ ընթրիքը՝ ամենէ ուշ, ժամը հինգին
պատրաստ ըլլայ։ Նայեցէք որ այն նամակները տեղերնին
յանձնուին. համազդեստները չհնուելու տուէք և աղա-
չեցէք կրաչիանօին որ վաղ ընդհոլթ տունս գայ։*

Լօնդրլրի.— խօսեցէք իրեն, Հայր։

Կօպօ.— Աստուած օրհնէ ձեր յարգութիւնը։

Պասանիօ.— Շնորհակալ եմ։ բան մը կուզես ինէ?

Կօպօ.— Ասիկա որդիս է, Տէր, ազքատ տղայ մը—

Լօնդրլրի.— Ոչ թէ ազքատ տղայ մը, այլ հարուստ

Հրէին մարդը, որ կը փափաքի, Տէր, ինչպէս որ հայրս պիտի բացատրէ —

Կոպո. — Որ մեծ վարձատրութիւն ունի, Տէր, ինչպէս որ կըսեն, ծառայելու —

Լօնգպէնթ. — Իրօք դործին կարճը ու երկայնը սա է որ Հրէին կը ծառայեմ և կը փափաքիմ, ինչպէս որ հայրը պիտի բացատրէ —

Կոպո. — Իր տէրը և ինքը, ձեր յարդութեան մեծարանքը պահելով, աղգականներու պէս չեն։

Լօնգպէնթ. — Կարճ կապելու համար, բուն ճշմարտութիւնը սա է որ, Հրեան ինծի անհրաժութիւն ըրած ըլլալով, ինչպէս որ հայրս, որ, կը յուսամ, ծերունի մը ըլլալուն ձեր վիճքը պիտի համոզէ —

Կոպո. — Հաւիրմներու պնակ մ'ունիմ, որ ձեր յարդութեան մատուցանել կը փափաքիմ և խնդիրը սա է որ —

Լօնգպէնթ. — Խիստ կարճ կտրելով, խնդիրը ինծի վերաբերութեամբ է, ինչպէս որ ձեր յարգութիւնը պիտի իմանայ սա համեստ ծերունիին խօսքերէն, և թէև ըսողը ես եմ; թէև ծերունի, սակայն աղքատ մարդ մ'է հայրս։

Պասանիո. — Թող մէկերնիդ խօսի երկուքին կողմէն, ինչ կ'ուզէք?

Լօնգպէնթ. — Ձեզի ծառայել, Տէր։

Կոպո. — Խնդրին բուն կէտը այդ է, Տէր։

Պասանիո. — Բեզ լաւ կը ճանչնամ, խնդիրդ ընդունուած է, տերդ Շայլօք այսօր ինծի հետ խօսեցաւ և քու յառաջացումը խնդրեց, եթէ յառաջացում է բուսա Հրէի մը սպասը թողլով աղքատ առհասարակ մը հետևողը ըլլալ։

Լօնգպէնթ. — Հին առակը շատ լաւ կը յարմարի տէրս Շայլօքին և ձեր յարդութեան. դուք Աստուածային շնորհն ունիք և նա առատութիւն ունի։

Պասանիո. — Ազեկ խօսեցար։ Քու աղուն հետ միա-

իդ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՄԼԷԴ

Թարգ. Գ. Ճ. ՔԵՐԵՔԶԵԱՆ

Վենետիկ Մխիթարեան Տպարան 1899

Շէյխ-Բէյլէ պատմվէժով

Գին 10 դրշ.

ԾՆՆԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՔ

ԿԱԶՄԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ, ԲՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ

եւ

ՈՐՈԳԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ

Ի ՊԷՏՍ ՁԱՓԱՀԱՍԵՑ

ԳՐԵՑ

ՏՕՔԹ. Ե. ՏԱՂԱՒԱՐԵԱՆ

Կ. Պոլիս Տպագր. Մատենադարան 1899

Գին 6 դրուշ

ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆ ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

ԿԱՄ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐՔ ՏՂԱՑՈՑ

Բայրամիճ նոր ոճով

ԳՐԵՑ

ԻՍՐԱՅԵԼ Ե. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

ԻԶՄԻՐ

Տպագր. Մեծ Ոսկեբերանն

1898

Ի պահանջողիւն ճշտասիրական

Մխիթարեան Ս. Ղազարոսի վանուց հետաքրքրողաց

Գին 40 վիպակ

ԿՐԿՆԱՏՈՄԱՐ ՈՒԹ ԴԱՍՈՎ

Ն. ՏԻՒԶԿՆՅԵԱՆ

Տպագր. Ն. Գերպերեան Կ. Գոլիս

Գին 6 պուռ.

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԳՐՔԻ

ՀՐԱՆՏ Ս. ԽԱՆՃԵԱՆ

Կ. Գոլիս Տպագր. Պէրպէրեան 1899

Գին **10** Գ.ԴՇ.

ՀԱՅԿ Ի ՋՄԻՒՈՆԻԱ ԵՒ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍ

2 ՀԱՏՈՐ.

Գրչ. Հ. ԾԱՊՈՐ Վ. ՔՕՊԵԱՆ

68 Պատկերով

Վիեննա Մխիթ. Տպարան **1899**

Գին 2 հատորին 30 պուռ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՐԲԱՌԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՁԱՒ.

ԼԵՒՈՆ ՄՍԵՐԹԱՆՑԻ

Թարգ. Ռուսերէնէ Հ. ԳԱԼՓՈՒՆԻ, Վ. ՄԻՆԻՀԱՆԵԱՆՑ

Վիեննա Մխիթ. Տպարան **1899**

Գին 2 1|2 պուռ.

ՄԵԾ ԴԵՐՁ ԿԱՏՈՒՆ

ԹԻՒ 37

ՕՍՄԱՆ ՁԱՏԻ ԽԱՆ, ՎԵՐԻ ՅԱՐԿ

Պատիւ ունիմ յայտարարել Պատ. Հատարակութեան և մանաւորապէս իմ բազմաթիւ Արգոյ յաճախորդներուս, թէ ուրախ եմ այս անգամ իրենց կարենալ իմացնելու հետևեալ կարգադրութիւններս, որով անդադարակից պիտի յաջողիմ աւելի շատ գոհացնել ինձ գիմողներն։

1ը Կատարելագործած եմ իմ մեզադիտութիւնն՝ անգլիական նորամուծութեան հետևելով։

2ը Աչքատեսարկներուս մէջ մանաւանդ փոփոխութիւններ ըրած եմ, փորձառու նոր վարպետներ առնելով։

3ը Կատարեալ ուղղութիւն և ճշդութիւն գերազանցական հիմնական սկզբունքներն են, հետևաբար ա և է խնամքը պիտի չպակսի յաճախորդներուս յանձնելու համար ձեռակատար և տևական գլեասներ, և ներկայացնելու անգլիական գլեասերնիդ նիվերս, որոնք մինչև ժամանակ պիտներու չափազանցութեան կզգէ՝ վասն եմ իմ անմրցելի պիտի լինին։

Ջերմապէս կը յանձնարարեմ ձեռակիս ակը անձանց գալ և փորձել գերազանցանս։

12—24 ՊՕՂՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

Մխիթար Մ. Ճիվելեկեան չրջանաւարտ Անթիլիաս Գալեճէ, Համատ Անգլիոյ, Գաղիերէն, Հայերէն և Տաճկերէնի ուսնող ուսուցիչ չորս հինգ տարիէ ի վեր այլ ևս այլ պետութեանց, այժմ պատրաստ է գաստիարակել զպրոցներու համ մանաւանդ տուներու մէջ համ գրագրի պաշտօն ստանձնել վաճառականական տան մը մէջ համ յիշումիր և համ գրասերը գիտել Մամուլի խմբագրութեան

3—6

ՍԱՄՈՍԻ ԳՕՆԵԱՔ

Տիտանեմիտի Ընարի բլուր և Ընկ. Յուդուի միջև միակ դարձարանի միջոցաւ միւս քամի գինիէ խնամուել պատրաստուած խիտ հասուն և անարատ վէրմէն անգամ քաղցրացած է կոտակուքենան բժշկական նշանակեն։ Բաւ է անդամ մը փորձել։

ՊԱԼԳԱՆԻ ԳԻՆԻ

Գազիտական գինիներու ճաշակաւ պատրաստուած առատ և զուտ առանց ֆուքի (սպիր) և խիտ իմելիս։

VIN D'OR MUSCAT

Ամենագնիւ գինի մը միւս քամիէ ի մուսկատի պատրաստուած, խիտ հասուն և փափկաճաշակ անձերու համար կը յանձնարարուի։ Ընծրի մի հետ փոխան շամբանեայի։

ԳԱՐԵՋՈՒՐ ՊՕՄՕՆԹԻ

Ընտանեաց գործածուելու համար առնէն օգտակար, յանձնարարելի Փորոյ և Ջիւնոնիոյ առաջնակարգ բժիշկներէն, Ներմակ և յանձնարարելի մեծ մեծութեամբ համար։

ԱՐԹԻՒՐ Ս. ՄՍՐԵԱՆ

Գլուխոյ թաղ (Բասմաճի վճռեան)

Հայոցի համար կեզ ընտանեկան Շերիմճեան

Եղբարք։

Կը գտնուի նաև առնէն նպարավաճառներու քով։

17—23

ՓՆՏԻՑՅԵՔ ՈՒ ԳՈՒՔ ԱԼ ՓՈՐՁԵՑՅԵՔ

Մասնավ. ՏՕՔՓՈՐ ԹՕՂԻ

ԱՃԱՌԸ.— Անոչ հոտերով՝ մարթը կը կակղցնէ, առանց թնփսանելու կը գանուի. Միւսիւ Արեւրորուլոսի դեղարանը— Շիշ հինգերու ժէջ Եուսուֆի փէրխանէի կից.— Պրն. Յակոբ Ս Մարութեանի քով, Ֆրանկաց Թաղ Սօնթիի փէրխանէին քով 21։ Պրք. Գ. և Շ. Շէրիտճեանց ժամերանոցը – Հայոց Թաղը. Ընչատիկ ճատաւսի։

Աչխատասիրաց ընկերութեան քով (Մանկանց պարտէզի շէնքն Գարաֆաչ։)

Պր. Պետրոս Ալիքսանեանի պազարը. Գորտէլիս։

ԿՈՇԻԿԻ ՆԵՐԿԸ *.— Երկու սեռի ան կոշիկները կը նորցնէ, երկարատև վայելուցուլքով՝ առանց ձլասելու կամ ճեղքրտելու կային։ Կը գտնուի.

Պր. Արմենակ Մինասեանի դրասենեակը. Միւրիզլամ օղլու խան։

Պ. Ամնա Պօղոս Օհանեանի գործարանատեղին. Շահէն խանի կից։

Հաֆըզ Սապրի Ահմէտ ալէյի ժամերանոցը. Կառավարութեան դրան մեծ ճէտտան։

Իսկ Գարաֆաչ ու Գորտէլիս վերոյիշեալ տեղերը։

---

*Գործ. կերպ.— Կոշիկը ցեխաւոռ ու փոշիէ մաքրելէ ետքը շիշին մէջ կախուած սքուճիոյ թեթեւ ու հուսատարապես խո։

12–15

Ա Զ Դ

«Պարտիզակցի 3 անձեր Ախտանտեան Գասպարի որդի Յակիմ, Պէյլերեան Գրիգորի որդի Մինաս և Թոռուճեան Կարապետ 18–20 տարի է ի վեր այլ և այլ պատճառներով գիւղէն հեռացած են ու գտնված Իզմիրի չրջակաները. գրեթէ 10 տարիէ երկոտպիկ ո՛անդամ գրած չեն իրենց ծերուկ ծնողքներուն. ուստի եթէ ողջ են յիշեալ անձինք և կամ մեռած գիտցողներէ մեզ տեղեկագրուիլ կը խնդրուի. արեստով երիդ բագործ են, կազմով գօրաւոր, տարիքնին 55 էն չանցնիր։ Ա. ը ամուսնացած ու ապահարզանած է կնոջ անուղղայ վարքին համար իսկ Ն. ը և Գ. ը ոչ։»

Պարտէզակ

Օ. Գ.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ա. ՍԱՄՍԼԱՑ

Ամեն ան՝ոք որ կ՚փափաքին բաժանորդագրուիլ Ա. Մամ-
խոյեանց կարող են դիմել ուղղակի Համբարձումեան կամ մեր Մեծ.
Դործակալաց։

Ի գիտութիւն մեր բաժանորդաց կ՚ծանուցանենք թէ Համ-
բարձումեան ուղղակի իրենց թելթերն առացող բաժանորդ
պարտաւոր են իրենց բաժնեգինն ուղղակի եւ կանխիկ՝ դրկել
Համբարձումեանց։

Հասցէ

Ա. Մամուրեան — ԻԶՄԻՐ
M. Mamourian — Smyrne

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

24 թիւն Թաղաթին համար դրչ. արծ. **30**
24 » Արտատառման » » **80** կամ **17** Ֆր.
12 » Թաղաթին » » **40**
12 » Արտատառման » » **40** կամ **8** ¼ Ֆր.
24 » Դատատուպաց » » **60** կամ **13** Ֆր.

Դատատուպաց համար ՀՀ գործակալ չկայ մեր։

ԿԱՆԽԻԿ ՎՃԱՐԵԼԻ

ԳԻՐՔԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՊՕԼԻՈ — Մեծ. Լիբրաո Լճ. Պատրեան. Գազաւիկը խառն
թիւ 16 պատճէն Գոլիս։
ԼՕՏԻՄԻՇ — Մեծ. Տիրան Լճ. պէճեվլրեան
ՈՒՄՄՈՆ — Մեծ. Լեռնատիպ Լճ. Մարգոսեան
ԼԻՒԶԱՆ — Մեծ. Տիգրան Լճ Տէր Գեորգեան
ԳՈՒՀԻԻՇ — Մեծ. կարապետ Լճ. Դանատարեան
ՄՈՆՇՈՒՐ — Մեծ. Տիգրան վ.արպետեան
ՊՕՈՒՇՕՆ — Մեծ. Տիգրան Թաղճեան
ԳՈՒԻՐԻԺ — Մեծ. Տօմ. Փաղտեան
ՈՏՅԱՆ — Մեծ. Յակոբ Լճ Տ. Պօղոսեան
ՀՈՒԼԻՊ — Մեծ. Յովհաննէս Լճ. Թիւրտպեան
ՈՕՏՈՒԹՕ — Մեծ. Դշան Լճ Ժամադպրեան
ՇՈՐԼՈՒ — Մեծ Աբրահամ Լճ. Հայրիկեան
ՈՄՐՈՒՈՒ — Մեծ. Թորոս Լճ Օհանես ճ
ԴԻՒ-ԵՕՐՔ — Մեծ Պատր Տ Յ. Ալ ճոսեան
ԿԻՐՈՒՈՕՆ — Մեծ. Գաղուստա Լճ. Պ. Խանիկեան